

COLOFON

'Rosmalla' (ISSN 0925-2894)
wordt vier keer per jaar uitgegeven
onder eindverantwoording van
het bestuur van de
Heemkundekring Rosmalen

Postbus 64 – 5240 AB Rosmalen
www.heemkundekringrosmalen.nl

Ontwerp en opmaak:

- Martien Veekens

Productie:

- Grafisch Ontwerp Atelier Meijs
- Drukkerij Van Gerwen

Losse nummers:

- € 4,50 per uitgave

Distributieadres:

- Stationsstraat 8,
5241 EE Rosmalen,
Tel.: 073-5218349

Kopij via e-mail

- info@heemkundekringrosmalen.nl
- of martienveekens@hetnet.nl

**Iedere auteur draagt
persoonlijke verantwoordelijkheid
over zijn of haar artikel.**

**Niets uit deze uitgave
mag worden vermenigvuldigd,
tenzij bronvermelding plaatsvindt.**

Op 1 december 2004 bestond het
bestuur van de Heemkundekring
Rosmalen uit:

- Dorry Derhaag-Doomemik
(voorzitter)
- Kees Hellemons
(vice-voorzitter)
- Loek Hoogervorst
(1^e secretaris)
- Martien Veekens
(2^e secretaris)
- Kees van den Broek
(penningmeester)
- Wilhelmiën Vugs-Beekers
(bestuurslid)
- Felix Duffhues
(bestuurslid)
- Frits de Vries
(ad interim)

JAARGANG 14 - NUMMER 4 DECEMBER 2004

INHOUDSOPGAVE

	<u>Pagina</u>
<i>Hein Vera</i>	
Huttenvolk in Rosmalen in de 18 ^e eeuw	2
<i>Martien Veekens</i>	
Heemkundekring vierde 15-jarig bestaan	17
Kwartierstaten van bekende Rosmalenaren – 18	
Kinderen Pennings (Hintham)	18
Rosmalen 60 jaar bevrijd	19
<i>Riet Carpay</i>	
Ik was pas elf	20
<i>Harry Coppens</i>	
Rosmalen en de Tweede Wereldoorlog	25
Voor U gehoord - 35	38
<i>Martien Veekens</i>	
De Heilige Zevenslapers van Efeze	39
<i>Van het bestuur</i>	
Heemkundekring Rosmalen dankt zijn sponsors	40

HERKOMST ILLUSTRATIES

Bij de omslag:

De foto op de omslag (afkomstig van de nieuwjaarswens 1994 door Mr R.J.J.M. Pans) toont de monumentale *Tilia Vulgaris* (Hollandse linde) op de motte van het in 1485 door o.a. ridder Jan van Baexen gestichte Augustinessenklooster 'Annenborch' in de huidige Overlaet. Jan van Baexen werd in 1505 *Heer tot Rosmalen* en in 1509 *Laagschout van 's-Hertogenbosch*. De *Annenborchboom* is de oudste boom binnen onze gemeentegrenzen.

Collectie Heemkundekring: pagina 17, 19, 24
Thea van Balkum-Pennings: pagina 17
Collectie Harry Coppens: pagina 25-37
Collectie Martien Veekens: pagina 3, 8, 13, 22

Huttenvolk in Rosmalen in de 18^e eeuw

Inleiding

Huttenvolk stond in een kwade reuk, het was slecht volk. Immers, iemand die illegaal heide ontgon en daar zonder instemming van de gemeenschap zijn hut bouwde was ongetwijfeld tot veel meer inbreuken op de maatschappelijke orde in staat. Huttenvolk werd in de Meierij van Den Bosch geassocieerd met diefstal, heling, prostitutie, het illegaal onderdak verlenen aan zwervers en rovers, het ontduiken van belastingen, afdwingen van financiële ondersteuning en fysiek geweld.¹ Men zou verwachten dat huttenvolk stevig werd tegengewerkt en vervolgd door de plaatselijke en centrale overheid. Maar in werkelijkheid lag het allemaal wat genuanceerder. De gebeurtenissen in Rosmalen in de tweede helft van de 18^e eeuw laten dat goed zien.

Enige achtergrondinformatie

Voor een goed begrip van de situatie moeten we evenwel eerst een aantal eeuwen verder terug gaan. In de 12^e en 13^e eeuw breidden de graven van Leuven, die zich later hertogen van Brabant gingen noemen, gestadig hun grondgebied uit. Zij deden dat ondermeer door middel van oorlogsvoering, zich te laten

---

¹ RANB RRG 32 f 68v 15-9-1749, f 152 17-8-1750; RRG 33 f 68v 9-8-1751; RRG 39 f 244 29-9-1797; SRE AA Valkenswaard 17 f 88v 12-10-1803. In West-Brabant was vooral Klein-Amsterdam of Het Heike (het huidige St Willebrord) berucht. "Het Heike is de woonplaats van eenige honderden slecht volk, dikwyls veroordeelden, die daar echter rustig zyn en elkaar niet moeien" werd daar in 1831 over geschreven (J.C. Nix, Jhr.Mr. D.T. Gevers van Endegeest en de Belgische Opstand (Alphen aan de Rijn 1983), blz. 38-41).

belenen², toe-eigening van geestelijk eigendom, aankoop van goederen en het verdringen van de lokale heren. Ook het grootste deel van wat later de Meierij van Den Bosch zou heten, kwam op deze wijze in handen van de hertogen. De resterende lokale heren werden door leenbanden afhankelijk gemaakt.

Het landschap van de Meierij was tot in de 12^e en 13^e eeuw nog grotendeels bebost. Het was een soort parkachtig boslandschap: bossen onderbroken door weiden met bosschages en hier en daar wat heide en op kwetsbare droge plaatsen kleine zandverstuivingen. De mensen woonden in eerste instantie op de hoge droge gronden. In of aan de rand van de bossen werden akkers aangelegd. Het vee weidde in de bossen en er werden bijen gehouden. Daar werd ook loof als wintervoer verzameld en gejaagd. Kortom het bos maakte deel uit van de boerenbedrijfsvoering.

In de Meierij woonden rond 1100 vermoedelijk enkele tienduizenden mensen, voornamelijk

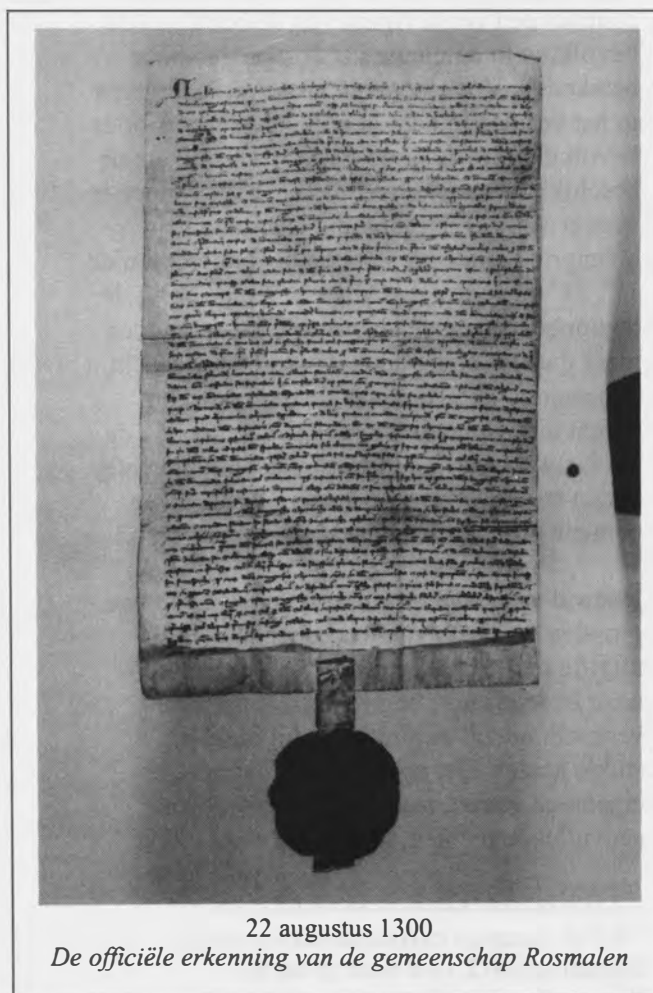
---

² Bij belening gaf de leenheer aan de leenman grond, een kasteel, heerlijke rechten of dergelijke over in ruil voor een tegenprestatie, bijvoorbeeld manschappen te leveren in tijden van oorlog, bestuurlijke taken of rechtspraak uit te oefenen in een bepaald gebied, e.d. Het kwam ook voor dat van oorsprong onafhankelijke heren hun vrije goed overdroegen (opdroegen) aan machtiger heren en vervolgens dit zelfde goed, soms vermeerderd, terugkregen in leen. Zij stonden dan voortaan onder bescherming van die machtige heer. Ging een leengoed bij versterf of verkoop in andere handen over, dan moest leenverlei gedaan worden. Het goed ging dan niet rechtstreeks over, maar moest in handen van de heer gesteld worden, die het dan aan de nieuwe eigenaar opdroeg. Hiervoor moest dan een bepaald bedrag in geld of in natura of beide voldaan worden.

boeren. Sommige waren zelfstandig en vrij, maar veel van hen waren onvrij in die zin dat ze door hun heer met de grond overgedragen konden worden, diensten voor de heer moesten verrichten, niet vrij waren om te trouwen, etc. Deze heren, zoals bijvoorbeeld de Van Tilburgs of de Van Vughts, bezaten uitgestrekte gebieden bestaande zowel uit landerijen als uit bossen en ze hadden zeggenschap over de op hun grond wonende mensen. Ze waren grondheren en dat is wat anders dan gerechtsheren. Het verschil tussen grondheer en gerechtshere is het eenvoudigste als volgt uit te leggen: een grondheer had alleen zeggenschap over de mensen die op zijn grond woonden, een gerechtshere had zeggenschap over alle mensen die in een bepaald gebied woonden, dus zowel vrijen als onvrijen. De grondheren waren dus niet per definitie identiek met de heren van de latere heerlijkheden, hoewel de grotere grondheren wel vaak ook de gerechtsherlijkheid verworven. Maar een grondheer kon in beginsel grondheer zijn in verschillende gerechtsherlijkheden, als hij daar maar goederen had liggen.

De hertog van Brabant werd door zijn 'grondpolitiek' binnen enkele decennia de grootste grondheer in de Meierij van Den Bosch. Vanaf de elfde eeuw begon de bevolking te groeien. Er was meer ruimte nodig voor akkerland. De droge bossen verminderden en verdwenen en men begon nu ook de vochtige bossen in de beekdalen te exploiteren. Dat zal deels op geleidelijke wijze door de plaatselijke bevolking zijn gedaan, maar werd ook projectmatig aangepakt door de hertog. Deze liet grote stukken bos kappen en gaf de ondergrond tegen een cijns, een jaarlijkse vergoeding, uit aan de boeren om bouwland van te maken of verkocht grote stukken aan "projectontwikkelaars" zoals kloosters en vermogende particulieren. Deze verkochten op hun beurt dan weer het hout en gaven de grond uit in cijns.

Aan het begin van de 14^e eeuw was aan de landhonger voldaan en het bos was vrijwel verdwenen. Er was echter veel meer bos gekapt dan er behoefte aan bouwland was. De overgeschoten grond bleef als heide liggen en op sommige plaatsen ontstonden grote zandverstuivingen. Ondertussen veranderden ook de maatschappelijke verhoudingen. Er werden steden gesticht, hetgeen de handel en het geldverkeer stimuleerde, ambachtelijke specialisatie bevorderde, mensen van het platteland aantrok, etc. Onvrijen werden vrij gemaakt en namen de grond waarop ze woonden tegen vergoeding van een jaarcijns over. En behalve landschap en maatschappelijke verhoudingen was ook de agrarische bedrijfsvoering veranderd.

22 augustus 1300

De officiële erkenning van de gemeenschap Rosmalen

Boerderijen waren verplaatst naar een plek tussen de hoge droge bouwlanden en de natte beemden. De beemden en heide hadden de functie van het bos overgenomen. De bijen werden voortaan op de heide gehouden. Daar kwam ook nu de brandstof vandaan (heidevlaggen en turf). En natuurlijk verschenen er grote kudden grazers die met de schrale heide genoeg namen: de schapen.

Tegen deze achtergrond moet het uitgeven van de gemene gronden door de hertogen van Brabant zoals die op 22 augustus 1300 aan Den Bosch, Berlicum, Rosmalen en Hintham gezien worden.³ Het initiatief om de gemene gronden te verwerven kwam van de inwoners. Voor de hertog was het prettig omdat hij nogal eens in geldnood zat en omdat een dergelijk contract een versteviging van de band met de bevolking in de nieuw verworven gebieden betekende. Voor zover de grote veranderingen in het bestaan in betrekkelijk korte tijd voor de bevolking niet de directe reden vormde om de beschikkingsmacht over de gemene gronden te verwerven, zal onzekerheid daar toch in belangrijke mate toe hebben bijgedragen. In de 17^e, 18^e en nog in de 19^e eeuw leefde er bij de boerenbevolking een enorm sterke drang, zeg maar dwang om de heide voor het nageslacht te bewaren. Het goed van de ongeborenen mocht niet verkocht worden. De stress van de 13^e eeuw weerspiegelt zich in het krampachtig verzet tegen het verkopen en ontginnen van gemene gronden in later eeuwen.

Hoewel er in veel uitgiftebrieven van gemene gronden sprake is van 'verkopen' was de uitgifte niet een eigendomsoverdracht naar onze hedendaagse begrippen. De hertog verkocht niet al zijn rechten, hij hield een stukje achter. Het resultaat was dat er twee eigenaren waren, met verschillende, elkaar aanvullende rechten, iets wat in ons huidige

---

³ H.P.H. Camps, Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312. I De Meierij van 's-Hertogenbosch ('s-Gravenhage 1979) 2 dln., nr 596, blz. 716-719.

recht niet kan.⁴ In de praktijk kwam het hier op neer, dat de hertog de grond niet meer kon verkopen (van dat recht had hij afstand gedaan), maar dat inwoners dezelfde grond evengoed niet konden verkopen, althans niet zonder toestemming van de hertog. En als ze het dan met zijn instemming verkochten, mochten ze wel zelf de koopprijs houden, maar de koper moest ieder jaar een cijns aan de hertog betalen. Die cijnsen werden beheerd en geïnd door de rentmeester van hertogelijke domeinen. Die rentmeesters en zijn onder-rentmeesters hielden naast de toezichthouders van de inwoners mede toezicht op het gebruik van de uitgegeven gemeenschappelijke gronden en moesten misbruik tegengaan. Tot dat misbruik behoorde het zonder octrooi van de hertog en instemming van de inwoners ontginnen van deze zogenaamde gemene gronden of gemeeynten.

Het hertogschap van Brabant vererfde via de Bourgondiërs op de Habsburgers en na de vrede van Munster in 1648 traden de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden op 'als hertogen van Brabant'. Soms beschikten de Staten Generaal zelf op verzoeken om gemene gronden uit te geven, maar meestal gebeurde dat door de Raad van State die vanaf 1648 sterk betrokken was bij het bestuur van de zogenaamde Generaliteitslanden, de op Spanje veroverde gebieden. Tot circa 1785 was het beleid terughoudend. Meestal werd alleen toestemming tot verkoop gegeven als dorpen de opbrengst daarvan schulden wilden aflossen of publieke werken wilden laten uitvoeren. Omstreeks 1785 vond een ommezwaai plaats: ontginnen van woeste gronden werd vanaf toen door het centrale gezag gezien als een zelfstandig belang om de welvaart van het land te bevorderen.

De belangen van de hertog werden waargenomen door de rentmeester van de domeinen (formeel: raad en rentmeester

---

⁴ Nu is één partij eigenaar, de anderen zijn zakelijk gerechtigden.

generaal der domeinen in het kwartier van Den Bosch). Dat was een zelfstandige functionaris met enkele medewerkers. Hij was weliswaar verantwoording schuldig aan de rekenkamer en had voor sommige beslissingen ook toestemming van die rekenkamer nodig, maar voor het overige kon hij zijn werkzaamheden op zijn eigen manier invullen. Zolang hij de begrote opbrengsten afdroeg en het overige juist verantwoordde, kon hij zijn eigen gang gaan. Hij kon dus ook zelf bepalen hoe streng hij toezicht hield op de gemene gronden. Sommige rentmeesters maakten het heel bont, zoals Gysbert Pieck van Tienhoven, die in het 3^e kwart van de 17^e eeuw rentmeester was. Hij legde niet alleen de dorpen hoge boetes op, maar bedonderde ook zijn baas (de Staten) en zijn personeel. Andere rentmeesters, zoals b.v. Philip Jacob van Borsele van der Hooghe die diplomatieke opdrachten in het buitenland vervulde, resideerden maar zeer beperkt in Den Bosch en lieten de dagelijkse gang van zaken over aan gemachtigden die zich gematigd opstelden. Uit het onderstaande zal nog blijken dat de persoon van de rentmeester een factor van belang was in de geschiedenis van het huttenvolk.

Naast ontvanger van de hertogelijke domaniale inkomsten en beheerder van die domeinen was de rentmeester ook voorzitter van de leen- en tolkamer. Dit college had verschillende taken. Vanouds was het een rechtbank waarvoor jacht-, tol- en andere domeingeschillen behandeld werden. Daarnaast had de leen- en tolkamer taken op het terrein van de vrijwillige rechtspraak, zoals bij de overdracht van cijnsgoed, borgstellingen, rites bij het formeel afpalen van nieuwe erven en het leggen van ban en vrede⁵, e.d. In de 18^e eeuw kwam het

---

⁵ Ban en vrede leggen: nieuw uitgegeven erven werden in het openbaar met ritueel en symboliek onder de bescherming van de overheid gesteld, wie de rechten van de eigenaar zou schenden, kreeg met het gezag te doen.

accent sterk te liggen op het controleren van de plaatselijke financiën.⁶

Tot slot van deze schets van de context waarin het huttenvolk geplaatst moet worden een korte impressie van de conjunctuur. In de eerste 40 jaar van de 80-jarige oorlog is in de Meierij grote schade aangericht. Veldtochten, brandschattingen en plunderingen zowel door legereenheden als door voor eigen rekening werkende bendes hadden de samenleving ontwricht. Met het ingaan van het 12-jarig bestand in 1609 werd dat beter. Vernielde boerderijen van geestelijke instellingen werden hersteld. Het plaatsje Orten dat vanwege de belegeringen van Den Bosch verlaten was, werd weer opgebouwd. Tientallen jaren niet betaalde cijnsen konden alsnog geïnd worden. De maatschappelijke orde was terug. Men had er weer vertrouwen in. Men ging enkele decennia van agrarische voorspoed tegemoet. Het hernemen van de vijandelijkheden, de val van Den Bosch in 1629 en dubbele belastingen, gedwongen leveringen aan de legers, afkopen van plunderingen e.d. die volgden lijken de agrarische hausse niet te hebben kunnen remmen. Pas na de vrede van Munster ging het langzamerhand minder. De investeringen van de geestelijke instellingen stoppen in de jaren '70. Het is dan ook weer oorlog. Tussen 1672 en 1715 zou er 28 jaar oorlog met de Fransen zijn. Een oorlog die deels, met name door het innen van extra belasting (contributie) door de vijand, op Meierij's gebied werd uitgevochten. Hoewel de economie aan het eind van de 17^e eeuw nog wel wat aantrekt was dat niet voldoende om de dorpen er boven op te laten komen. Ze gingen zwaar gebukt onder oude oorlogsschulden en door grootschalige armoede en het verlaten van landerijen werd het moeilijk de vastgestelde belastingquota op te halen, waardoor de schulden nog toenamen. In de jaren '20 van de 18^e eeuw greep de centrale overheid in.

---

⁶ W.J. Formsma, De archieven van de raad en rentmeester-generaal der domeinen en der leen- en tolkamer in stad en Meierij van 's-Hertogenbosch ('s-Gravenhage 1949), blz. 11-19.

Er kwam een plan voor het saneren van de dorpsfinanciën, dat tot het eind van de 18^e eeuw met succes zou worden uitgevoerd. De dorpen zelf werden onder strenge financiële controle door de leen- en tolkamer gesteld. Daarna ging het geleidelijk beter, hoewel het soms nog wel tegen kon zitten, zoals met de mislukte oogst van 1740 en de veepest enkele jaren later. De nieuwe oorlog met Frankrijk in de jaren '40 had minder impact dan eerdere en vanaf 1750 was er sprake van een sterke bevolkingsgroei en een nieuwe agrarische hausse die tot het begin van de 19^e eeuw zou aanhouden.

De eerste Rosmalense huttenaffaire

Op 5 april 1745 werd Philips Willem de Schmeling aangesteld als rentmeester van de domeinen van Brabant in het kwartier van Den Bosch. Zijn twee voorgangers waren binnen een jaar overleden en twee rentmeesters daarvoor waren veel afwezig geweest. Het toezicht van de rentmeesters op de gemene gronden was decennia lang door oorlogsomstandigheden en absentie heel beperkt gebleven. Met Philips Willem de Schmeling veranderde dat. Philips ouders waren gegoed in Den Bosch en Vught en Philips zou zelf het slotje Groenendaal te Hilvarenbeek kopen en heer van Nieuw Herlaer worden.⁷ Rentmeester De Schmeling lag niet zo best in de Meierij. Dat kwam misschien deels omdat hij door de jicht prikkelbaar was, maar het zal toch voornamelijk zijn voortgekomen uit het strenge optreden van deze kolonelszoon. De dorpen raakten geïrriteerd door zijn harde optreden. Zo verzochten de regenten van Berlicum in 1753 om voortaan verschoond te blijven van bepaalde 'ondraaglijke ende ruineuse bevelen, ordonnantien vervat in missives en publicaties van de raad en

⁷ A.F.O. van Sasse van Ysselt, De voornamen huizen en gebouwen van 's Hertogenbosch, als mede hunne eigenaars of bewoners in vroegere eeuwen (Den Bosch 1910) 3 dln. I 333, III 116-117, 222.

rentmeester generaal der domeinen'.⁸ Ook uit Schijndel kwamen dergelijke klachten.⁹ Ze moesten het echter nog bijna 30 jaar met hem stellen, want Philips legde pas in 1782 zijn ambt samen met zijn hoofd neer.

Een van Philips eerste optredens was tegen hutten te Schijndel. Op 5 september 1745 richtte hij zich tot de Raad van State met het verzoek om streng op te mogen treden tegen de bewoners van 7 hutten op de heide van Schijndel. 'Jegens een ider der voorn. persoonen, elk op des selvs voorschreven huijsinge en geincorporeerde lande te stellen ende op te leggen sekere boeten, bij u edelmogende nader te fixeeren ende mij vervolgens te gelasten aan de executie van uwer edelmogende te nemen resolutie en ordres de handen te houden'. En met de bevoegdheid om de goederen van wanbetalers te verkopen. Daarna zouden de illegaal ingenomen landen gelegaliseerd kunnen worden (waar De Schmeling geld aan zou verdienen) en als de bewoners dat niet wilden dan zouden de hutten afgebroken moeten worden. Dus de volgorde was: 1) hoge boete opleggen, 2) boeten betalen of gerechtelijke verkoop, 3) legaliseren of afbreken. Dat De Schmeling zich tot de Raad van State wendde, voor een actie die eigenlijk al in zijn functie als rentmeester besloten lag, wekt wellicht verbazing. Uit de argumentatie van De Schmeling blijkt echter dat er eerder nauwelijks tegen het huttenvolk was opgetreden. Hij kon slechts verwijzen naar een ordonnantie uit 1648 en een enkel praktijkvoorbeeld uit Nuland in 1728. In de tussentijdse 17 jaar was kennelijk niets aan het huttenvolk gedaan en De Schmeling was voorzichtig. In zijn argumentatie probeerde hij bij voorkeur aan te sluiten bij de praktijk in het verleden, om zo de wetmatigheid van zijn optreden (in het verleden deed men het ook zo) aan te tonen en te voorkomen dat hij zou worden verdacht van frivole nieuwigheden, die

⁸ RANB RRG 22 27-4-1753, 12-5-1753.

⁹ RANB RRG 16 12-1-1750.

de Raad van State op het idee zouden kunnen brengen dat hij zijn functie en macht probeerde uit te breiden.¹⁰

De Raad van State vaardigde op 8 december 1745 een resolutie uit, waarbij de regenten van Schijndel opgedragen werd het huttenvolk te waarschuwen, dat zij zich tot de Raad van State zouden wenden om alsnog toestemming voor hun hutten en ingravingen te verwerven. Dit had kennelijk niet het beoogde effect want 4 jaar later klaagde De Schmeling dat, 'dese niet tegenstaende blijven de bewoonders dier hutten in gebreeken aan het but van hoogstgemelde uwer edelmogende resolutie te obtempeeren". Het Schijndelse huttenvolk weigerde dus aan Raad van State te vragen om de illegale ingravingen te legaliseren. En voegde hij er aan toe 'dat niet alleen op de gemeente van Schijndel, maer ook op de gemeente van veele andere dorpen diergelijke personen werden gevonden ...' De Schmeling gaf hier ook zijn eerste bedenkingen over de rol van de regenten van de dorpen weer. Hij beschuldigde hen ervan uit eigenbelang de illegale vestigingen op de gemene gronden door de vingers te zien.¹¹ Deze beschuldiging, hoe waar ze ook geweest mag zijn, zal de verstandhouding tussen regenten en rentmeester niet verbeterd hebben. Tenslotte was hij tot het inzicht gekomen, dat de boetes die op de illegale ingravingen stonden waarschijnlijk nooit geïnd zouden kunnen worden, 'omdat het grootste gedeelte syn van die soort, dier niets ontsien of niets hebben te verliesen". Van een kale kip valt niet te plukken. De klacht van De Schmeling leidde op 17 september 1749 tot een nieuwe hardere resolutie van de Raad van State, die afbraak van alle illegale hutten gebood.¹² De dorpen werd verboden illegale ingravingen te gedogen en bevolen deze aan de rentmeester te melden. De jacht op het huttenvolk was begonnen. De rest van de resolutie was echter ongunstig voor

¹⁰ RANB RRG 31 5-9-1745.

¹¹ RANB RRG 32 f 48v 15-9-1749.

¹² RANB LT 60 sf resolutie Raad van State 17-9-1749.

De Schmeling, want niet hij maar de hoog- en laagschout van Den Bosch werd met het verwijderen van de hutten belast. De rentmeester en ook de leen- en tolkamer, immers de rechtbank voor domeinzaken, zagen dit niet als een eenmalige inbreuk op hun bevoegdheden. Ze waren vooral bang voor de precedentwerking; dat ze op deze wijze hun zeggenschap over de gemene gronden zouden verliezen. Beiden ontleenden nogal wat inkomsten aan de gemene gronden. De rentmeester ontving 1/3 deel van de boetes en beurde jaarlijks een flink bedrag aan 'gewinnen' bij overdracht en versterf van cijnsgoederen.¹³ Hij en de leenmannen, dus de leden van de leen- en tolkamer, brachten daarnaast fikse bedragen voor allerlei handelingen en diensten in rekening.¹⁴

Het hardere standpunt van de Raad van State deed zich ook voelen in Rosmalen. Op 23 februari 1750 richtten Adriaan Gerrit Pijnappel en enkele anderen uit Rosmalen een verzoekschrift aan dit college om hun hutten te sparen. Dit stuk werd voor advies in handen gesteld van de leen- en tolkamer. De rentmeester en de leenmannen maakten daar dankbaar gebruik van om de Raad van State aan te tonen dat de gemene gronden van ouds tot de specifieke bevoegdheid van de rentmeester van de domeinen en van de leen- en tolkamer behoorden en dat het besluit om de hoog- en laagschout van Den Bosch daar rechtsbevoegdheid te geven een vergissing moest zijn.¹⁵ Op grond van dit bericht trok de Raad van State op 3 april de autorisatie voor de hoog en laagschout van Den Bosch om de

¹³ De gewinnen bedroegen omstreeks 1725 circa f 1000.- per jaar (RANB RRG 73). Vergelijk een vakman, b.v. een meester timmerman in de Meierij verdiende in de 18^e eeuw circa f200.- per jaar.

¹⁴ Bijvoorbeeld berichtgeld voor adviezen aan andere overheidsorganen op verzoekschriften, dat door de steller van het verzoekschrift voldaan moest worden.

¹⁵ RANB LT 92 f 260v 2-4-1750.

hutten af te breken in.¹⁶ De Schmeling had nu eindelijk vrij baan.

Daarvoor was echter door het gemeentebestuur al een inventarisatie van de hutten in Rosmalen gemaakt:

'een hutje en eenig ingestookten land staende ontrent de Steene Kamer in de Varkenshoek besitter **Adriaan Gerrit Peynappel**, wiens **vrouwe ouders** hetselve voor 't geheugen van regenten geset hebben op wat voet off conditie is ons onbekend

item een **aldaer** by staende en bewoond werdende by **Francis Adriaan Rovers**, waervan **den vader** den aanleg heeft gevonden gedaen door eenen **Teeuwen Tromp** genaemd meede met eenig land

item een opgeregt door **Leenderd Leermans** sedert korte jaeren geleeden staende in de heyde

ontrent de hoeve van **Jacob Heymans** gekomen van **Coudewater** met eenig land

item een by den **Cattenbosch** beseeten en opgeregt door **Josep van den Bosch** off 't voorhoofft¹⁷ van

de Cruysbroerslanden nu toebehorende Willem Aenhuys synde eertyds beseten geweest door **Antony van Engeland**, welke **Josep van den Bosch** door wylen van den heer rentmr **Wevering van Holy** is gepermitteert geworden sig daer te mogen plaatsen dog op wat voet is onbekend, dog ist op versoek van regenten in dier tyd geaccordeert geworden en so eenige voorstaat soude den voorgemelten **Toon van Engeland** ten comptoire der domeynen jaerlyx eenen st staen te moeten vergelden, off dat voor de grond is off niet is ons onbekend

item een van **Willem Jan Meussen** met eenig land staat in **Malliscamp** dicht by de hoeve van de heer van **Eys** off gemeene wetering door hem sedert korte jaeren geleden opgeregt

¹⁶ RANB LT 60 sf resolutie Raad van State 3-4-1750.

¹⁷ Het houtgebrek dat door de massale kap in de 12^e en 13^e eeuw ontstaan was, leidde er toe dat de hertogen vanaf het einde van de 14^e eeuw toestemming tot voorpoting gaven. Een voorhoofd of voorpoting was een strook gemene grond, variërend van 6 tot 25 meter, die grensde aan een particulier erf. De eigenaar van het particuliere erf mocht daarop bomen planten en later het hout

kappen en voor eigen gebruik aanwenden of verkopen. Waar het recht van voorpoting eerst een voorrecht was, werd het door het nog steeds bestaande houtgebrek en vanwege de financiële voordelen voor de staat (de opbrengst van het hout was belast met een dominante heffing genaamd de houtschat) in de tweede helft van de 18^e eeuw tot een verplichting. De voorpotingen zijn op de oudste kadastrale kaarten heel goed herkenbaar.

item een van de weduwe **Jan Janse** met eenig land staat voor de erven van eenen **Giele Gloudemans** in 't **Sprokkelbosch** alhier welke eertyds is door eenen **Gielen Frooyen** syn ouders syn opgerigt geworden, dog buyten ons geweeten

item een van **Lambert Jan Meusen** met eenig land die door denselven is opgeset sedert korte jaeren en staat **ontrent Duynendael off op het Hesent by Nuland**

item een hutje met eenig land opgerigt by de weduwe **Maria Hoos staende op de bergen by de hoeve van de heer van Boxel alhier ten eynde de Vliertsche straat** dog so gesegt sal in 't kort affgebrooken werden

item een staende by de molen beseeten werdende by **Ansem Aerde** met eenig land welkers ouders deselve opgerigt hebben nu meer als sestig jaeren geleeden so onderregt is geworden synde gemelte **Ancum Aerde** tans meer als sestig jaeren oud

item een van **Hark Symons** met eenig land welke naer syn overleeden aen den armen was gelaten die het selve na eenige jaeren verpagt hadden aen eenen **Jan Weygergangs** voor drie gulden 's jaers dog bouwvallig geworden, door voors **Jan Weygergangs** is vernieuwt dog seer armoedig, dat den armen niet alleenig de drie gulden toe geefft, maer selvs om syn groote armoede nog uytreyking daer en boven doet

item een hutje eertyds opgerigt door eene gereformeerde genoempt **Hendrik Franken** wiens dogter getrouwt is met **Antony Lambers** dorpsdiender die het selve nog bewoond, staende mede by de moolen met eenig land

item een hutje met eenig land staende als voor voor eenige jaeren opgerigt by eenen **Hendrik Huybers** synde eenen **inboorling van oude familien alhier**, welke alhier tot armoedigen staet geraekt aen scheepenen versogt om de hut te mogen opregten, waer toe aen hem is geaccordeert so ver scheepenen te accordeeren hadden en verders niet'

Uit de lijst blijkt dat sommige van de hutten al decennia, tot zestig jaar toe, geleden gebouwd waren.

Het gemeentebestuur voegde hier aan toe:

'om u hoog edel gestrengte ter elisudatie onder alle eerbiedigheyd te melden hoe de opkomsten deser hutten syn, heeft sig toegedraagen dat vroomme en wel gecompeteerde inboorlinge tot armoede vervallen

en geen woninge kunnende bekoomen den algemeenen armen kasse haer niet konnende van het nodige versorgen, sy met consent van regeerders by alle de ingesetenen omgange doende en versoekende assistentie in haer nood, ider dan van de ingesetenen daer toe contribueerende om voors luyden van den bedelsak aff te houden t geen ook van dat effect is geweest dat de arme tafel daer door ontset is'

'en syn de hier boven genoemde persoonen alle buyten suspectie sig aen eenige crimen te hebben schuldig gemaakt'

'allen t welke wy by deesen syn certificeerende en nemende de vryheyt u weledel geboren gestrengte op het eerbiedigste over te dragen dat wanneer de voorseyde hutten moeten werden geamoveert de bewoonders van dien alle te lasten vande arme tafel die met dan al te veel belast is sullen komen en waarom wy dan op het ernstigsten versoeken dat u weledel geboren gestrengte het daer heen gelieve te dirigeeren dat deselve onder betaalinge van een modicieve chyns by de bewoonders mogen blyven beseeten worden'¹⁸

Kortom de regenten van Rosmalen schreven, dat het fatsoenlijke tot armoede vervallen inwoners waren, die niet verdacht werden van criminele activiteiten en dat het afbreken van de hutten tot problemen bij de armenkas zou leiden.

Deze gunstige beoordeling door de regenten had evenwel geen succes. Daarop stuurden **Pijnappel** en de zijnen een rekest aan de Raad van State met het verzoek om hun hutten te mogen behouden, eventueel tegen het betalen van een cijns, een jaarlijkse vergoeding aan domeinen. In de resolutie van 3 april 1750 van de Raad van State werd niet alleen bepaald dat **De Schmeling** voortaan het huttenvolk zou vervolgen, maar hij moest ook advies uitbrengen op het verzoekschrift van **Pijnappel**

¹⁸ Opgenomen in RANB RRG 33 f 159 9-12-1751.

c.s. Inmiddels was bij De Schmeling het inzicht doorgedrongen, dat er twee soorten huttenvolk waren, de echte kwaadwilligen, de boosdoeners aan de ene kant en aan de andere kant de echte armen, slachtoffers van het noodlot, die door de regenten stiekum gestimuleerd werden om illegaal in te graven omdat dat gunstig was voor de armenkas.¹⁹ Terzake van het request van Pijnappel en consorten adviseerde hij:

'dat op sommige dorpen in de Meyerye van 's Bosch als wanneer de regenten die uyt haer dorp soeken quyt te maaken off uyt haere arme cas niet soeken te alimenteeren eenige ledig gangers off andere personen die sy overmits hunne brutaliteitren vreesen, als dan vergunnen off by conniventie laten occupeeren een gedeelte van de gemeente sonder de minste kennis daer van te geeven aen dit comptoir'

'dat het wel gebeurt, dat dese menschen waerlyk niet anders syn als arme lieden, die met hun handen eerlyker wyse soeken de kost te winnen, maar dat in tegendeel het veel meer gebeurt, dat sodanige personen niet anders sig ophouden als met de jagten aff te stroopen tot groot displaisier van de eygenaers van dien, gelyk daer van een menigte exempelen soude syn aen te brengen, dikwyls de moer uyt de gemeentens uytmoeren sonder octrooy, waer van een levendig exempel is in den persoon van **Thony Franken** ook onder Rosmaalen, die meer als voor drie a vier honderd guldens moer sedert eenige tyd uyt de gemeente had weg gehaelt sonder dat hem weg heb kunnen krygen, hoe dikwyls ik ook de regenten en voornamentlyk den president hadde aengemaend van daer jegens te voorsien'

'dat ook sodanige personen meest altoos syn tot groot ongemak en schrik van de eygenaers van de erven daer sy ontrent wonen, soals tegenswoordig consteert in de persoon van **Lambert Jans Meeussen**, die ook mede een van de supplianten van dit jegenswoordig request is, want desen aengaende ben ik geïnformeert geworden, dat syn hut onlangs by ongeluk is affgebrant en dat hy nu voornemens is wederom eene nieuwe op die selve plaats te bouwen en ben ik van wegens de buuren

daer ontrent in stilte versogt sulx dog te willen beletten, want durven niet opentlyk daer voor uyt te komen om dat se vreesen dat hy haere huysen off personen soude beschadigen, ik heb dan ook laten interdiceren die wederom op te bouwen'

'uyt allen 't welke u edel mogende sullen kunnen opmaaken, hoe weynig attentie meriteert de verklaring van de regenten die by 't request is geannexeert, te meer de wyl ik van ter syden ben geïnformeert, dat dit request uyt den boesem van de regenten selvs komt en so maer gepresenteert is geworden om te meer te bedecken de contraventie die sy selvs gedaen hadde jegens de domeinen en u edelmogende compassie in te neemen jegens derselver ordre, dat alle hutten die op de gemeentens geset waeren soude moeten werden geamoveert, ten waere door de bewoonders der selver eenig octroy off permissie soude mogen werden vertoond'

'sulx u edel mogende uyt allen deesen niet alleen sullen ontdekken dat deese stucken van de gemeente syn geincorporeert en de hutten daer op gestelt jegens de domeyne regt, laest vernieuwt by den 20 articul van de ordonnantie op den houtschat, verbiedende eenige perceelen van de gemeente te incorporeeren off te betimmeren, maer ook dat sulx streckt tot groote incommoditeyt en angst van de gebuure voornamentlyk als de regenten sonder regel off mate sulx conniveeren so als in dese daer er tot elff toe in getale syn, waer van geen exempel op andere dorpen is'

'daer tegens soude het kunnen gebeuren dat somtyds in een dorpe d'een off ander schamele arme met vrouw en kinderen wel behoorde van eenig verblyff off woningje te werden voorsien, in welk geval myn voorsaten wel gewoon syn geweest na ingenomen consideratien van de regenten en verhoor van de buuren ergens op de gemeente aen sodanige waerlyk arme en medogenswaardige lieden een plaatsje te gunnen, egter onder een chyns van een duyt off iets meer, om 't domeyne regt levendig te houden, maer egter seer seldom om dat de regenten in haer eygen dorp voor haere armen behooren sorg te draagen en het ook altoos beter is, dat sulke armen onder oog van de regenten als buyten aff wonen om beter hun gedrag en conduites te kunnen nasien'

'om allen 't welke ik (onder ootmoedige reverentie) van gedagten soude syn dat u ed mo soude kunnen

¹⁹ RANB RRG 32 f 48v 15-9-1749, f 152 17-8-1750.

persisteren by derselver reeds gegevene ordres, dat alle hutte op de gemeentens sonder permissie staende moeten worden geamoveert, my nogtans qualificeerende om ten aensien van de supplianten my te informeeren off er onder syn, welke waerlyk arme off nootlydende persoonen syn en welke meriteeren, dat voor dese reyse sonder sequentie werde verschoond en indien gevalle hun in hunne woonsteeden te vesten jegens betaling van een geproportioneerde gewinchyns, daer op een regel is dat van ider bunder meer off min na advenant betaald werd vier stuyvers gewinchyns off andere plaetsen daer toe aen te wysen alles tot conservatie en respecteeringe van u edelmogende domeynen²⁰

Voor De Schmeling was het verzoekschrift van Pijnappel c.s. dus doorgestoken kaart, een opzette van de regenten van Rosmalen om hun eigen rol of tenminste hun passieve houding bij het totstandkomen van de hutten te verhullen. Gezien de overlast en de angst die sommige huttenbewoners veroorzaken is hij van mening dat het verzoek van de hand moet worden gewezen, waarbij hij wel een uitzondering wil maken voor werkelijk arme mensen die het verdienen, dat wil zeggen die zich niet schuldig gemaakt hebben aan hinderlijk gedrag. Zij moeten dan wel de gebruikelijke cijns gaan betalen.

Op 19 augustus 1750 wees de Raad van State het verzoek van Pijnappel en consorten van de hand, maar gaf De Schmeling echter wel de ruimte om (onder controle van de Raad van State) individuele gevallen van werkelijke armen te ontzien. En daarmee was feitelijk het beleid vastgesteld waarmee de komende decennia de illegale ingravingen zouden worden tegengegaan: hutten van verdachte personen afbreken, die van werkelijk arme mensen met een goede reputatie legaliseren.²¹

De Schmeling liet op 9 september 1750 twee hutten, die van de notoire boosdoeners, door de deurwaarder van de domeinen en enige manschappen slopen. Maar ze werden kort

daarna weer op dezelfde plaats opgebouwd. Een derde hut werd 'vrijwillig' afgebroken, de eigenaar koos eieren voor zijn geld. Het gevolg van de afbraak door De Schmeling was dat het Rosmalense huttenvolk een trapje hoger ging om zich te beklagen, namelijk bij de Staten Generaal. Deze hadden immers het hoogste gezag in de Generaliteitslanden en waren zowel wetgever, bestuursorgaan als rechter, al naar het uitkwam. De verzoekers verklaarden niet alleen in hun recht hersteld te willen worden, maar ze wilden ook nog een vergoeding van de schade van de afgebroken hutten, te betalen door domeinen. Zij gaven als argument dat de rentmeester van de domeinen niets op de gemene gronden van Rosmalen had te zoeken, omdat die in 1300 door de hertog waren verkocht. Zij wilden daarom ook nadrukkelijk hun rechten van de hoog- en laagschout van Den Bosch terugkrijgen en niet van de rentmeester der domeinen.²²

Net zoals de Raad van State vroeg ook de Staten Generaal in dergelijke kwesties advies van andere belanghebbenden in de zaak. Zodoende kwam ook dit rekest in handen van rentmeester De Schmeling, die zijn oude argumenten ten aanzien van het huttenvolk herhaalde en vervolgens aanvoerde dat de hertog in 1300 niet zozeer de gemene gronden had verkocht, maar alleen het exclusieve gebruiksrecht had overgedragen.²³ Dat was de in de 18^e eeuw gebruikelijke opvatting van de rentmeesters van de domeinen in het Bossche. Conform het advies van De Schmeling wezen ook de Staten Generaal op 14 april 1752 de eis van de huttenbewoners af en verwezen hen terug naar de Raad van State. Deze laatste had inmiddels op 23 november 1751 bij De Schmeling naar de stand van zaken geïnformeerd. De Schmeling antwoordde 9 december met een overzicht van de resterende hutten.

²⁰ RANB RRG 32 f 152 17-8-1750.

²¹ RANB RRG 32 f 152 17-8-1750, marginale aantekening, RRG 33 f 68v 9-8-1751.

²² RANB RRG 33 f 68v 9-8-1751.

²³ RANB RRG 33 f 68v 9-8-1751; LT 61 sf resolutie Staten Generaal 14-4-1752.

namen der supplianten bewoonders van de hutten te Rosmalen	gedrag en staat van deselve so als die op den 8 december 1751 syn opgegeven by Toon van Beek pagter van den houtschat etc te Rosmalen aen mr Abraham Bastide in presentie van den deurwaerder Molhuysen	relaes van de nevens gemelde deurw Molhuysen
Leendert Leermans	dit was een seer ondeugend ventje die wel 400 gls turff heeft gestolen	de hut is afgebrooken
Willem Jan Meussen	daer is nog een schoone plek lands dat den boer nog betaald	afgebrooken
Antony Lamberts anders Toontje Franken		afgebrooken
Adriaen Gerrit Pynappels	heeft vrouw en vier kinderen, drie off vier beesten en twee paerden ontrent ses lopense land en een schoon kreupelbosch souw wel 200 gls waerd syn en meer, leeft gans niet van den armen is wel geseeten syn kinderen syn alle groot maer luy	by de steene kamer
Frans Adriaen Rovers	heeft vrouw en drie off vier kinderen een slegte knaap die syn wyff geduerig slaat een of twee beesten, want handelt daer in, een paerd, ontrent 3 loopense land ook schoon houtwas en legt net tegen Pynappels aan, maer syn wyff is een braaff wyff, synde syn tweede vrouw	agter de steene kamer geniet van den arme
Joseph van den Bosch dese moet een chyns betaalen in 't Rosmaals chynsboek beginn. 1699 f 17v staende aldaer ten name van Antony van Engeland, maar is ten agteren sedert 1725 de wed. Jan Janssen	heeft vrouw en vier off vyff kinderen een beest, geen paerd by de twee loopense is arm	by de Kattenbosch aen de heoff van de hr. Van Ryn geniet meede van den armen
Lambert Jan Meussen	heeft groote kinderen die al getrouwt syn, ook seer arm somtyds een beest, geen paerd ontrent twee loopense land gedragen sig wel het is een ander die daer in woond heeft vrouw en twee off drie kinderen een beest, geen paerd over de 1 ½ loopense land is er niet en seer slegt, want regent ter stond onder water is dood maer syn overgebleven een dogter die getrouwt is met Jan van den Berk en woond by de syster van den overleden die queesel is en die in de hut is blyven woonen twee off drie beesten, een paert twee off drie loop. land slegt hoog land op syn best 25 guldens het lopense woond daer net tegen aen	in 't Sprokkelbosch by Giel Glaudemans moet mede van de armen leven tussen 't scheyden van Rosmalen en Nuland by Duynendael seer slegt
Ansem van Aerde		Mortuus By de windmoolen tselve werd bewoond door syn syster de quessel Marie met eenige broeders kinderen
		Leefft van den armen

Jan Weygangers

heeft vrouw en 5 off 6 kinderen
hy selvs kreupel en lam door 't werken
een beest geen paerd
geen twee loopense land
ook slegt
en braaff man

Hendrik Cuypers

heeft een vrouw en vier kinderen
twee beesten geen paerd
een oud uytgeleefft en hups man
boven een loopense niet hoog slegt land,
geen hout er by

moet syn Huybers
legt by de windmoolen
net als het hutje
't land daer by gebruykende
huurt hy van de gemeente

Gedeelte uit de eerste opmetingskaart van de Meierij door Hendrik Verhees (1794)

De Schmeling schreef verder

'dat sommige van die gene die er nog syn blyven staen syn wel ingesetenen die geensints voor waerlyk arme en noodlydende kunnen werden gereputeert immers die van geen erger staat syn dan meenigte boeren in de Meyerye alwaer er veel syn die niet meer als twee of drie beesten hebben met off sonder paerd en die nogtans meede in de personeele en ingeval het land hun in eygendom toebehoort ook in de reele lasten moet betalen'

en

'dat er nogtans onder de supplianten syn die van de arme casse eenige assistentie genieten, niet so seer om dat geheel en al zyn gedestitueert van have off vee als om dat syn beladen met kinderen'²⁴

Het lijkt erop of De Schmeling er nog niet erg in geloofde: de huttenbewoners waren niet armer dan de gemiddelde Meierijse boer en als ze dat wel waren, dan hadden ze dat aan zich zelf te wijten: moesten ze maar niet fokken als konijnen ....²⁵

In 1751 bestond er bij de huttenbewoners nog niet veel lust om met De Schmeling tot afspraken te komen. Begrijpelijk, men wachtte liever de uitkomst van de klacht bij de Staten Generaal af. Maar toen die eenmaal af was gekomen, bleek er nog steeds geen animo. Drie maanden later, op 20 juli 1752, machtigde de Raad van State daarom de rentmeester om daarin zelf het initiatief te nemen.²⁶ Vervolgens ging het heel snel. Op 21 augustus wilde De Schmeling de zaak definitief afronden door de formele afmeting en overdracht van de gronden, maar dan blijkt er een onverwachte kink in de kabel te zijn: regenten van Rosmalen willen niet meewerken.

egter is de assistentie van regenten in sodanige en diergelyke gevallen absoluut noodzakelyk om ooggetuygen te syn hoe en in wat hoek van de

gemeente de perceelen werden affgemeeten en om dat het selve is conform het oud en permanent gebruik gelyk u ed mo sal consteeren uyt de copy authentiecq van eene acte van dato elffden april 1600 twee en vyfftig en dus al over de honderd jaer oud, alhier annex sub no 1 by welke acte duydelyk is blykende dat scheepenen off regeerders by sodanige metinge altoos present waeren.²⁷

De reden van de weigering van regenten wordt hier niet gevonden, maar is ongetwijfeld dezelfde als in andere plaatsen in de Meierij in die tijd. Regenten waren niet blij met de formalisering van de hutten. Zolang de hutten gedoogd werden, bleef de illusie bestaan dat het tijdelijk was, dat de hutten wel weer eens verlaten zouden worden en zouden vervallen en dat de grond weer woest zou worden, het goed van de ongeborenen was niet verkocht... Zoals het in een overeenkomstig geval werd omschreven:

maar zodanig is de denkwyze van veele lieden der corporeele vergaderingen en ingesetenen der Meyery, dat zy liever hebben, dat de perceelen van de gemeente sonder permissie en dus als precario bezeeten, dan dat de selve op een wettige wys verkreegen worden...²⁸

Deze actie van de Rosmalense regenten leidde uiteraard weer tot een reactie van de Raad van State. Deze gebod op 4 september 1752 alle regenten in de Meierij mee te werken aan het uitvoeren van de resoluties van de Staten Generaal of haarzelf door de rentmeester op last van een boete van tien gulden per persoon per keer.²⁹

Daarmee was de eerste Rosmalense huttenaffaire afgesloten. Een korte evaluatie is hier op zijn plaats. De Rosmalense hutten zijn te plaatsen tegen de achtergrond van de armoede van het eind van de 17^e, begin van de 18^e eeuw. De hutten werden door de regenten oogluikend toegestaan omdat ze de druk op de

²⁴ RANB RRG 33 f 159 9-12-1751.

²⁵ De Schmeling was kinderloos.

²⁶ RANB LT 61 sf resolutie Raad van State 20-7-1752.

²⁷ RANB RRG 33 f 246 3-9-1752.

²⁸ RANB RRG 39 f 11 4-3-1791 inzake St.-Oedenrode.

²⁹ RANB Plakkaten voor 1795 no 1139.

armenkas verlichtten. Daarnaast bestond er ook wel angst voor sommige bewoners. Het centrale gezag, in deze vertegenwoordigd door de rentmeester der domeinen deed in eerste instantie weinig. Met de komst van De Schmeling veranderde dat. In eerste instantie reageerde hij fel, mogelijk belust op de boetes. De Raad van State reageerde lauw en welwillend ten aanzien van het huttenvolk. Toen dit echter niet op haar geste reageerde sloeg de stemming om en moesten alle hutten verwijderd worden. Ook de Rosmalense hutten moesten wijken en dat leidde tot verzet van Adriaan Pijnappel en de zijnen. De Schmeling had inmiddels begrepen dat er van de huttenbewoners geen grote boetes te verwachten waren en had oog gekregen voor de schrijnende gevallen. Hij kwam met een tegenvoorstel, dat de hutten van de kwaadaardigen zouden worden gesloopt en dat de armen een kans zouden krijgen de hutten en de ontgonnen grond tegen een kleine jaarlijkse cijns in eigendom te verkrijgen. Dit werd de basis van het beleid van de Raad van State terzake illegale ingravingen in de Meierij voor de volgende decennia. Het begrip arme werd daarbij opgerekt tot de minvermogenden er onder vielen. Tenslotte, toen puntje bij paaltje kwam, bleken de Rosmalense regenten uiteindelijk toch niet te willen meewerken aan de overdracht van de gronden. Ze lieten eindelijk hun ware gezicht zien. Opvallend is voorts, dat de hutten in Rosmalen verspreid lagen over de gemeente, zodat er geen aparte gemeenschap van huttenvolk ontstond, zoals in 't Heike³⁰ wel het geval was.

De tweede Rosmalense huttenaffaire

De tweede Rosmalense huttenaffaire had een andere achtergrond dan de eerste en zal daarom hier nog kort behandeld worden. Ze speelde circa 20 jaar later. In de zomer van 1771 schreven 16 inwoners van Rosmalen aan de Raad van State dat zij, omdat ze als onvermogenden niet op een normale wijze

---

³⁰ Zie noot 1.

woonruimte en landerijen konden huren, hutten hebben gebouwd en per gezin tussen de twee en acht lopense (1/3 tot 1 1/3 ha) heide ingegraven hebben.³¹ Later hadden ze gehoord dat dit niet mocht en dat er een zware boete op stond. Dat hadden ze niet geweten. Daarom verzochten ze legitimatie van de ingravingen en kwijtschelding van de boetes. De Raad van State volgde de gebruikelijke procedure; vroeg om inlichtingen aan de rentmeester en liet zich adviseren alvorens een besluit te nemen. De rentmeester, in dit geval zijn gemachtigde, speelde de vragen door aan de regenten van Rosmalen. Deze putten zich in uitvluchten en verontschuldigen, dat ze er niet van geweten hadden en het voor hun tijd gebeurd was. De rentmeester stuurde het verhaal door naar Den Haag, waar de Raad van State op 15 oktober 1771 een beslissing nam.³² De hutten en de ingravingen zouden voor deze ene keer nog gelegitimeerd worden. De regenten kregen een ernstige waarschuwing, omdat ze de illegale ingravingen gedoogd hadden. Het grote verschil met de eerdere legitimatie was, dat er nu betaald moest worden voor de grond en wel een normale, marktconforme prijs van 12 gulden per lopense (circa 72 gulden per ha.). De illegale ingravers werden dus niet als echte armen beschouwd, maar in staat geacht om een normale koopprijs op te brengen, eventueel in termijnen te voldoen. Daarmee leek de tweede Rosmalense huttenaffaire afgesloten te kunnen worden. Niets was echter minder waar. Net als tegenwoordig gold ook toen al: als het eerste lijk uit de kast is volgen er meer. Regenten, geschrokken door de waarschuwing van de Raad van State, haastten zich om nog 2 illegale huttenbouwers aan te

---

³¹ SADB AA Rosmalen 116 f 6. Het waren Pieter van den Boom, Jan van der Biesen, Henrick Vorstenbosch, Toon Maas, Jan van Gogh, Piet van Bon, Dirk van den Acker, Francis van Lee, Bastiaan Vorstenbosch, Adriaan de Meyer, Johannes van Bon, de weduwe Geert van der Heyden, Wynand Heesackers, Jan Janssen, Michiel Timmers en de kinderen van Hendrik van Lit.

³² RANB LT 70 sf resolutie Raad van State 15-10-1771.

geven.³³ Vervolgens werden er nog eens 3 illegale ingravingen zonder hutten gevonden. Ook zij kregen pardon tegen dezelfde koopprijs van 12 gulden de lopense.³⁴ In 1773 blijken deze 21 personen (= gezinnen) ieder tussen de 1 1/2 en 23 lopense, dus tussen 1/4 en bijna 4 ha. illegaal te hebben ingegraven. 21 gezinnen is ongeveer 10% van de toenmalige bevolking.³⁵ De totale illegale ingraving bedroeg 172 lopense ofwel 28 2/3 ha.³⁶ Een boerenbedrijf van 4 ha. was in de 18^e eeuwse Meierij een bedrijf van bovengemiddelde omvang. Dat kan eenvoudig niet door een arme of onvermogene binnen enige jaren ontgonnen zijn. Het lijkt er sterk op, dat waar behoudende regenten zich tegen ontginning verzetten en de overheid een terughoudend beleid voerde, illegaal ingraven de beste manier was om aan nieuw land te komen, ook voor meer vermogende inwoners. De illegale ingravingen waren gelegitimeerd en de boetes waren kwijtgescholden, maar nog was het huttenvolk niet tevreden. De prijs van 12 gulden de lopense vond men te hoog, ook al mocht ze in termijnen betaald worden.³⁷ De bezwaren leidden uiteindelijk tot een verlaging van de prijs tot 4 gulden per lopense³⁸ en daarmee was de tweede Rosmalense huttenaffaire ten einde gekomen.

Later was er nog wel incidenteel sprake van illegale ontginning van de heide van Rosmalen, maar dat waren geen jarenlang durende affaires.³⁹

³³ SADB AA Rosmalen 116 f 7 1-11-1771 Hendrik van Ertvogel en Pieter van der Burgt.

³⁴ RANB LT 71 sf resolutie Raad van State 30-1-1771.

³⁵ 'Beschreeve staat vande Meijerij' (1794) in *Historia Agriculturae VIII* (Groningen 1965), blz. 427, aantal huizen 1736 113, 1791 243.

³⁶ RANB LT 71 sf resolutie Raad van State 14-9-1773.

³⁷ RANB LT 71 sf resolutie Raad van State 23-2-1773

³⁸ RANB LT 71 sf resolutie Raad van State 14-9-1773.

³⁹ Bijvoorbeeld RANB RRG 39 f 219v 28-4-1797(boete van f 50.- voor Goyaart van Lokven).

Conclusie

Resumerend: bij de eerste Rosmalense huttenaffaire blijkt het om kansarmen van verschillende achtergrond en allooi te gaan. De armoede kan als een afspiegeling van de beroerde tijd aan het eind van de 17^e begin van de 18^e eeuw gezien worden. In enkele jaren tijd ontwikkelde de Raad van State een gematigd beleid, waarbij gepoogd werd onderscheid te maken tussen ongewenste figuren en onvermogenden of minvermogenden. Dit beleid werd vervolgens tot aan het begin van de 19^e eeuw gehandhaafd. Bij de tweede Rosmalense huttenaffaire ging het niet alleen om minvermogenden. Illegaal ingraven lijkt ook voor de meer gegoeden een acceptabele weg om nieuw land te verwerven, waar het centraal gezag terughoudend en de lokale regenten onwillig zijn om woeste gronden uit te geven. Het traditionele beeld van huttenvolk en illegale ontginners is daarmee in elk geval voor Rosmalen aanmerkelijk bijgesteld.

Hein Vera

Afkortingen:

AA	Administratief archief voor 1811
LT	Archief van de leen en tolkamer
RANB	Rijksarchief in Noord-Brabant
RRG	Archief van de raad en rentmeester generaal der domeinen
SADB	Stadsarchief Den Bosch
SRE	Regionaal Historisch Centrum Eindhoven

HEEMKUNDEKRING VIERDE 15-JARIG BESTAAN

De in september 2004 gehouden jubileumtentoonstelling

*'Heemkundekring Rosmalen
15 jaar bij de Tijd'*

mag een succes worden genoemd. De bezoekers (en dat waren er velen) waren vol bewondering voor de professionele presentatie, die Dorry Derhaag-Doomernik en haar medewerkers hadden weten neer te zetten. Er werd een goede indruk gegeven van wat de Heemkundekring Rosmalen met zijn werkgroepen in 15 jaar tot stand heeft weten te brengen.

Bovendien was er een blik op de toekomst met een verwijzing naar een in te richten Erfgoedlokaal in het nieuwe Multifunctionele Sociaal Culturele Centrum en informatie over de aanstaande huisvesting op het landgoed Coudewater.

De Rosmalense film uit 1968 is talloze keren gedraaid. Daarnaast was er de mogelijkheid tot het bekijken van vele foto's en bidprentjes.

Op de foto zien we oud-voorzitter en erelid, de heer Theo Derksen, en de wethouder van o.a. Cultuur, de heer Roderick van de Mortel, die samen met de voorzitter, mevrouw Dorry Derhaag-Doomernik, de tentoonstelling op een ludieke wijze openen. Voor hen was er als eersten de uitgebreide *Rosmalla*, met een terugblik op 15 jaar Heemkundekring Rosmalen en extra aandacht voor het derde lustrum. Henk-Jan en Sonja Pennings, eigenaren en exploitanten van *Partycentrum 'De Kèp'*, werden nog eens extra in het zonnetje gezet. Naast bloemen en lof was er een kwartierstaat Pennings met de vader van Henk-Jan als probant. In zijn plaats kan (zoals op de volgende pagina getoond) net zo goed de naam van een van de broers of zussen (zie de foto hiernaast) worden ingevuld.

Martien Veekens

Kwartierstaat van bekende Rosmalenaren - 18

<p>16. Martinus Pennings</p> <p>* Heeswijk, 21-02-1774 + Heeswijk, 08-05-1838 zoon van Johannis Jois Penninx / Gertrudis van Uden</p> <p>x Heeswijk, 30-11-1826</p>	<p>18. Godefridus van Uden</p> <p>* Berlicum, 20-05-1813 + Berlicum, 28-08-1870 zoon van Johannes van Uden / Hendriena Vermeulen</p> <p>x Berlicum, 19-05-1836</p>	<p>20. N.N. / (Gerardus Derks)</p> <p>* Schaijk, 18-04-1770 + Rosmalen, 13-12-1831 !! zoon van Abraham Derks / Helena v.d. Hoogen</p> <p>x Rosmalen, 15-10-1826</p>	<p>22. Henricus Vesters</p> <p>* 's-H.bosch, 12-02-1779 + Rosmalen, 11-05-1842 zoon van Antonius Vesters / Petronella Mulders</p> <p>x 's-H.bosch, 16-07-1831</p>	<p>24. Johannes van Berne</p> <p>* Dinther, 17-10-1795 + ???, > 13-08-1852 zoon van Mattheus Verberne / Anna Maria Voets</p> <p>x Rosmalen, 29-07-1821</p>	<p>26. Reinerus Timmers</p> <p>* Berlicum, 11-04-1764 + Berlicum, 23-12-1833 zoon van Johannes H. Timmers / Wilhelmina R. Verhoeven</p> <p>x Berlicum, 29-04-1804</p>	<p>28. Matheus J. van Gulick</p> <p>* 's-H.bosch, 23-01-1811 + Hoorn, 11-03-1860 zoon van Franciscus van Gulick / Petronella van Boxtel</p> <p>x 's-H.bosch, 02-06-1832</p>	<p>30. Martinus Roovers</p> <p>* Berlicum, 09-11-1800 + Nuland, 01-03-1879 zoon van Rutgerus L. Roovers / Johanna D. Goijers</p> <p>x Rosmalen, 04-05-1823</p>
<p>17. Anna Maria v.d. Zanden</p> <p>* Heeswijk, 09-11-1790 + Heeswijk, 09-08-1859 dochter van Gerardus v.d. Zanden / Maria Dooremans</p>	<p>19. Christina vdWijngaart</p> <p>* Berlicum, 13-08-1809 + Berlicum, 12-02-1890 dochter van Joannis Boud. vd Wijngaart / Joachimina v.d. Akker</p>	<p>21. Gertrudis Crol</p> <p>* Nuland, 19-04-1798 + Rosmalen, 07-02-1862 dochter van Jacobus G. Crol / Ida van Dinter</p>	<p>23. Agnes Dijkhof</p> <p>* Kessel, 28-04-1799 + Rosmalen, 09-06-1876 dochter van Joannes Dijkhof / Martina Baars</p>	<p>25. Johanna van Dinther</p> <p>* Nuland, 28-02-1792 + Rosmalen, 21-03-1838 dochter van Louwrens van Dinter / Catharina R. v Roosmaelen</p>	<p>27. Anna Maria van Gerven</p> <p>* Schijndel, 07-10-1778 + Berlicum, 11-01-1849 dochter van Theodorus J. van Gerwen / Angele vanden Langenberg</p>	<p>29. Petronella Weesen</p> <p>* 's-H.bosch, 07-08-1813 + > 1858 zee over boord ? dochter van N.N. / Catharina Weesen</p>	<p>31. Johanna Langenhuisen</p> <p>* Berlicum, 14-06-1800 + Nuland, 20-01-1867 dochter van Johannes A. Langenhuisen / Maria J. van Gerwen</p>
<p>8. Johannis Pennings</p> <p>* Heeswijk, 15-07-1828 + Berlicum, 26-09-1897</p> <p>x Berlicum</p>	<p>9. Johanna van Uden</p> <p>* Berlicum, 27-10-1838 + Berlicum, 10-11-1887</p> <p>08-02-1866</p>	<p>10. Gerardus Crol</p> <p>* Rosmalen ??, 1832 ?? + Rosmalen, 06-08-1900</p> <p>x Rosmalen</p>	<p>11. Antonia M. Vesters</p> <p>* 's-H.bosch, 15-06-1834 + Rosmalen, 31-10-1897</p> <p>12-05-1862</p>	<p>12. Cornelis van Berne</p> <p>* Rosmalen, 22-09-1825 + Rosmalen, 24-01-1873</p> <p>x Rosmalen</p>	<p>13. Geerdina Timmers</p> <p>* Berlicum, 03-02-1823 + Rosmalen, 19-06-1894</p> <p>13-08-1852</p>	<p>14. Joannes A. van Gulick</p> <p>* 's-H.bosch, 12-04-1841 + Rosmalen, 18-03-1910</p> <p>x Nuland</p>	<p>15. Adriana Roovers</p> <p>* Nuland, 19-05-1839 + Rosmalen, 09-06-1904</p> <p>09-02-1864</p>
<p>4. Marinus Pennings</p> <p>* Berlicum, 6 mei 1867 + Berlicum, 17 november 1937</p> <p>x Rosmalen</p>		<p>5. Hendrika Crol</p> <p>* Rosmalen, 30 oktober 1867 + Berlicum, 2 juni 1935</p> <p>5 mei 1893</p>		<p>6. Lambertus van Berne</p> <p>* Rosmalen, 8 mei 1864 + Heesch, 25 juli 1944</p> <p>x Rosmalen</p>		<p>7. Maria van Gulick</p> <p>* Nuland, 4 april 1864 + Nuland, 2 december 1928</p> <p>18 november 1892</p>	
<p>2. Hendrikus Pennings</p> <p>* Berlicum, 20 april 1902 + Rosmalen, 10 september 1949</p> <p>x Nuland</p>				<p>3. Cornelia Adriana van Berne</p> <p>* Rosmalen, 30 oktober 1899 + Rosmalen, 16 januari 1982</p> <p>7 juni 1929</p>			
<p>Martien, Mia, Riet, Bert, Thea, Truus, Anny, Cocky, Tonnie en Henk Pennings</p>							

ROSMALEN 60 JAAR BEVRIJD

Heemkundekring Rosmalen / Comité 4 mei Dodenherdenking Rosmalen (onder de bezielende leiding van de voorzitter, mevrouw Dorry Derhaag-Doomernik) heeft, in samenwerking met de Stichting October 1944 's-Hertogenbosch, de organisatie op zich genomen voor de herdenking en viering van '60 jaar Bevrijding Rosmalen' op 23 en 24 oktober 2004.

Op zaterdag 23 oktober waren er de kransleggingen bij de oorlogsmonumenten in de Kruisstraat, aan de Schoolstraat en bij de Gedachteniskapel Vennehof, alsook een bijzondere ontvangst van de bevrijders in de St.Lambertuskerk en de aanbidding van het eerste exemplaar van 'Luchtoorlog boven Rosmalen 1940-1945', geschreven door Ad Hermens, in café *D'n Beer* aan de Dorpsstraat. Hier had de Heemkundekring Rosmalen een kleine tentoonstelling ingericht.

Op zondag 24 oktober werd er een oecumenische dienst verzorgd in de St.Annakerk te Hintham, waarna op het kerkplein nog een kranslegging plaatsvond. De lunch voor genodigden in café *D'n Beer* was bijzonder goed verzorgd.

's Avonds in de vernieuwde 'De Kentering' was sprake van een hoogtepunt van deze bijzondere herdenking/viering. Met een spectaculair optreden van het *Ensemble Men's Voices* (een herleving van en ode aan de vooroorlogse *Comedian Harmonists*), met medewerking van Marc Brioullet, had organisator, animator en voorzitter, mevrouw

Dorry Derhaag-Doomernik het tweedaagse evenement tot een hoogtepunt weten te brengen.

Het programma werd bijgewoond door vele belangstellenden. De buitenlandse gasten, de veteranen van de Welsh Division, hebben meer dan genoten van alle aandacht. De aandacht voor onze bevrijders was meer dan terecht en zeker omdat het de laatste officiële herdenking is geweest.

In deze *Rosmalla* staan we nog even stil bij persoonlijke herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog en de daarop volgende bevrijding. De verhalen van Riet Carpay uit Berlicum en 'onze eigen' Harry Coppens geven aan dat nog lang niet alles over deze periode in onze geschiedenis is geschreven. Al zullen bijzondere herdenkingen en vieringen als die van 23 en 24 oktober j.l. de komende jaren niet meer worden georganiseerd, het blijft goed om af en toe toch stil te blijven staan en te bedenken wat vrijheid mag betekenen.

Martien Veekens

IK WAS PAS ELF

Inleiding

Wekelijks is mevrouw Carpay actief binnen het Rijksarchief in Noord-Brabant, waar zij samen met anderen indiceringswerkzaamheden verricht. Op boeiende wijze weet zij dan te vertellen over haar werkzaam leven, zoals over haar ervaringen in het onderwijs in de Maliskamp, waar zij eens een standplaats had. Toen zij vertelde, dat zij aan het eind van de oorlog met haar familie door de Duitsers gedwongen was te evacueren naar Rosmalen (Hintham), verklaarde zij zich op mijn nadrukkelijk vragen bereid om dat verhaal voor onze Rosmalla op papier te stellen. Wij zijn haar hiervoor bijzonder erkentelijk, temeer nu blijkt dat zij er in is geslaagd zulk een levendige beschrijving te geven van de ellendige tijd, waarin een toen elf-jarig meisje moest overleven, dat een tekening of foto de situatie niet beter had kunnen verbeelden. Riet, bedankt!

Martien Veekens

Berlicum, B 57 (Hoogstraat 119) 17 september 1944

Het was prachtig weer en 's morgens hoorden we al veel gedreun. Er werd geschoten in Heeswijk. We hadden juist ons middageten op toen we van verre het geluid hoorden van zware vliegtuigen. Het waren grote zware vliegtuigen met daaraan gekoppeld nog een vliegtuig. De hele lucht zag er zwart van de vliegtuigen. We zijn toen bij ons de weg overgestoken door het straatje bij Jos van Lijssel en zijn plat gaan liggen op de grond van Sjef Peters. Zo konden we de parachutisten uit het vliegtuig zien komen en landen. Er werd ook nog volop geschoten. Sommige vliegtuigen hebben wij brandend naar beneden zien komen. Wisten wij wat er aan de hand was? Daar kwamen wij al snel achter: ze waren

gedropt bij het kasteel in Heeswijk, achteraf helemaal uit de koers. Daardoor kwamen we echt in de oorlog terecht.

Dinsdagavond hadden moeder en Tante Toos kermisbedden gemaakt in de huiskamer. Ze vertrouwden het niet. 's Nachts werd er al geschoten en we werden allemaal angstig. Op donderdag zijn we in de kelder gaan slapen, want er werd meer geschoten. We lagen er met Moeder, Jetje, ikke, Tante Toos (zuster van mijn moeder) en Ton Smits (neef). Overdag zijn er mijnheer Schellekens, zijn vrouw en Marijke bijgekomen.

Vrijdagnacht hebben we verschillende harde klappen en klappen van dichtbij gehoord. Toen het even stil was na zo'n aanval zijn wij de kelder uitgekomen en zagen in de gang een Duitser staan met het geweer op zijn schouder. Hij vertelde ons dat de deur openstond (natuurlijk door de druk van de granaten) en dat er een granaat gevallen was op de berken in de voortuin. Hij stelde ons (in zekere mate) gerust. De aanvallen werden heviger en we zaten voortdurend hele uren in de kelder. We hadden toen nog zandzakken gelegd bij het kelderraam.

's Morgens hadden de mensen van 10 tot 12 uur de tijd om even boodschappen te doen en dan kwam moeder met verschillende berichten terug. Van dat bij Opa Coojmans en bij Tante Anna in de kelder heel veel mensen zaten; van de vele granaten die op de kerk waren gevuld; van de boerderijen die afgebrand waren. Moeder kwam ook met het bericht thuis, dat Christ Rovers was doodgeschoten. Op een gegeven ogenblik zijn er twee mensen bij ons geweest en vroegen aan mijn Moeder hoe groot onze kelder was, want mogelijk zouden er dan meer mensen in onze kelder komen. Gelukkig is dat niet gebeurd.

De branden in onze gemeente waren verschrikkelijk. Er werd veel over gepraat. Ergens vond ik het wel spannend. Ik zou er wel graag naar toe zijn gegaan, maar ja, dat kon niet. Ik ben toen, zonder dat iemand er erg in had, stiekem naar de zolder gekropen, heb er een stoel gepakt, ben er op geklommen, heb achter door het zolderraampje gekeken en zag een heel groot vuur op de Werststeeg. Alles was rood. De brand was gruwelijk. Wat ben ik geschrokken, maar meer nog schrok ik toen mijnheer Schellekens de trap op kwam om mij te halen en heb er toen flink van langs gekregen. De dagen daarna werd het steeds erger met de beschieting.

Ze hebben ons ook verteld, dat de geallieerden 's nachts in Berlicum (Doornhoek) waren en 's morgens waren ze weer weg. Op een avond, ik dacht rond 6 uur, een heel tumult, kwam er een tank met twee militairen aan in de Hoogstraat. Ze spraken Engels en Jeanne van Gemert had tegen hen gesproken. Ze kon voor onze doen al heel goed Engels.

Bij Ome Sjaan Coojmans in Hintham 10 oktober 1944

Het regende dat het goot. Moeder was net als altijd boodschappen wezen doen; ik denk brood halen. Ze kwam thuis en ze vertelde, dat de hele gemeente Berlicum, vandaag tussen 10 en 12 uur het huis uit moest. We moesten dus evacueren. Waar naar toe? Richting Vlijmen en 's-Hertogenbosch en Coudewater. Moeder en Ton en Tante Toos hadden de lappen stof die wij hadden en de mooie dingen die wij hadden in de grond gegraven. Voor de vogels in de volière hadden wij al het voer dat wij hadden in de volière gezet. De grote klok in de gang werd in 't kantoortje gelegd met een kleed erover. Rolluiken gesloten, fietsen opgepompt, want die gingen mee. Zoveel mogelijk kleren en wat eten bij elkaar gescharreld. Ik weet nog dat ik zeven jurken over elkaar aan had, mijn zusje zal ook wel zoveel aan gehad hebben, en moesten

vertrekken. De moffen stonden hier al op de inrit met geweer op de schouder.

Toen we op de Hasseltsedijk waren wisten we al dat ze in ons huis waren. In de stromende regen, ik op een klein fietsje, richting Rosmalen. We gingen naar Ome Sjaan. Die had een slagerij in Hintham naast de R.K. Kerk. Onderweg zagen wij onze burens, Jos van Lijssel, Mina met de kindervagen. Elly was in juli geboren. Ze wisten niet waar naar toe. Later hoorden we, dat ze in de kelder in de Karrestraat in Den Bosch waren geland. Elly had tien dagen op water en suiker geleefd. Er was gewoon geen eten.

Bij Ome Sjaan Coojmans en Tante Marie van Zuijlen zijn we hartelijk ontvangen. We mochten in de grote kelder buiten slapen. Uit Schijndel waren ze er ook. Oma en de Tantes en Ome Jan en nog veel meer mensen. Ome Sjaan was continu in de slagerij en er waren wel een stuk of 5 à 6 Duitsers, zelfs jongens van 15 of 16 jaar. Zij allen slachtten de beesten die gevorderd waren. We hadden wel altijd verse worst. Heerlijk!!!

Bij het slachten lagen de ingewanden en de rest zomaar buiten op de plaats. Op een keer zag ik heel veel kleine paardjes, koetjes en varkentjes op de grond liggen. Ik vroeg wat dat was. Het antwoord was heel simpel: "Daar heb je niets mee te maken; ga maar gauw spelen". Voor toen 'opvoedkunde'.

Mijn Oma en nog twee dames, ze heetten v.d. Veerdonk, schilden de hele dag aardappelen. We waren ook met zeer velen. We zaten met 53 man in de buitenkelder (pekelkelder) en in de binnenkelder zaten nog 8 à 9 mensen.

's Avonds zaten we dikwijls in de erker bij Ome Sjaan en zagen vanuit richting Rosmalen heel veel mensen aankomen met allerhande spullen. Ook spullen van ons. Dit gebeurde elke dag. We waren er al snel achter. Het waren mensen uit 's-Hertogenbosch.

Zij waren door de Duitsers opgepikt en moesten loopgraven maken in Berlicum en mochten na afloop tussen 5 en 6 uur de leegstaande huizen in Berlicum plunderen en daarom kenden wij verschillende spullen die wij thuis hadden.

Ook hebben we verschillende keren buiten gekeken naar de beschieting in Berlicum en hebben de Protestantse kerk zien vallen, zowel die kerk als de Katholieke kerk (Achteraf is de Katholieke kerk gevallen in de Torenstraat, dus niet op de huizen; zo bleef het huis van Tante Anna gespaard).

De beschieting kwam steeds dichterbij. Op een zondagmorgen is er rond de Bartjeskerk op de Graafseweg een bombardement geweest. Daar vielen verschillende doden, een opa en oma van Heijnsbergen, een dochter/schoondochter en twee kinderen.

Op een zaterdagmorgen had Tante Toos haar wasje gedaan (zwart ondergoed) en op de draad gehangen. Toen vond er een beschieting plaats op de kerk. Met ongeveer acht man, waaronder mijn zusje en Tante Toos, lagen we in een heel klein keukentje. Het ging er fel aan toe en ze waren allen bang. Toen de beschieting afgelopen was en ze weer buiten kwamen, zagen ze dat de was van Tante Toos bijna helemaal verdwenen was. Zo had het er gekruld.

Bij een eerdere beschieting zijn wij de kelder uitgekropen en hebben gezien dat het tuintje van Smidje Pennings en zijn vrouw helemaal weg was. We hadden het tuintje van tevoren

gezien en dat was heel mooi. Er was een granaat in gevallen.

De eerste beschieting was zondagmiddag (daags na de beschieting van zaterdag). Nu begon het te krullen. Aan een stuk op de kerk gericht, waar wij naast in de kelder zaten. Diep onder de dekens met veel kussens er om heen. Er werd veel gebeden, rozenkrans na rozenkrans. Ik kon het niet. Mijn vingers in mijn oren, zodat het geluid niet zo heftig was. Ik weet nog, dat ons Jetje bij Wimke van Tante Cis en Ome Herman in een bedje sliep. Hij knarsetandde heel erg, zodat ze niet kon slapen.

Bij zo'n beschieting kwamen er veel dampen vrij, en dat stonk heel erg. Hoelang zou het nog duren? Niemand wist het. We hoorden zo midden in de nacht heel veel lawaai, veel geschreeuw. Er was een tank uitgebrand met militairen. De beschieting was heel zwaar, want de pastoorsmeid Mijntje Verhagen is geraakt en overleden. Ik weet ook nog dat onder zo'n beschieting Toontje v.d. Veerdonk uit het kleine keldertje is gekomen en bewusteloos in de kelder is gevallen. We hebben zo tot dinsdagmorgen in angst gezeten. Heel veel granaten zijn over ons gekomen. Gelukkig geen op de buitenkelder.

Uiteindelijk kwam de bevrijding 24 oktober 1944

Toen, 24 oktober, rond 11 uur zijn wij bevrijd. Buiten gekomen wisten wij niet wat wij zagen. Het was een puinhoop. Bevrijd waren wij, maar toch nog een triest bericht. Ze kwamen vertellen dat de broer van Tante Marie, Piet van Zuijlen, was doodgeschoten.

De eerste kennismaking was heel eng. Uit de kelder gekomen lag er overal glas, scherven, halve muren, enz. Op straat (Graafseweg) konden wij niet komen, want de ingang bij ome Sjaan en het kerkpleintje lag helemaal bezaaid met dode paarden en dode soldaten.

We moesten om op straat te komen op die paarden gaan zitten, ons omdraaien en zo kwamen wij aan de andere kant, dus Graafseweg. Er lagen op het pleintje 3 soldaten en 6 paarden. Het straatbeeld was ook een grote puinhoop, overal lag glas, omgevallen muren, granaathulzen, veel dode soldaten en veel gestorven vee. Tanks reden af en aan. Bij ome Sjaan was er een heel stuk uit de voorgevel geslagen.

Voor het eerts heb ik gezien dat ook vrouwen rookten. We leefden in een roes. We zijn na het gejuich naar binnen gegaan en hebben vanuit de erker veel krijgsgevangenen gezien. Misschien waren zij wel het beste af. Ome Sjaan heeft nog geroepen naar de jongetjes die bij hem in de slagerij geholpen hadden (ze waren 15 à 16 jaar). We hebben daarna rustig de dag doorgebracht.

Terug naar Berlicum

Een van de volgende dagen zijn Ton Smits en Ome Jan Cooijmans te voet naar Berlicum gelopen om eens te kijken hoe het daar was en een beetje de schade op te nemen. We waren opgelucht toen ze terugkwamen. Ons huis stond er nog. Wel was het zwaar beschadigd. De huizen van mijn Oma en Tante Anna

stonden er ook nog. Zo gauw we konden zijn wij te voet naar huis gelopen.

Vooraan in het dorp begon het al: zoveel huizen waren zwaar beschadigd. Hoe dichter we bij ons huis kwamen, hoe banger we werden. Enkele waren afgebrand. We waren blij dat we ons huis zagen. Je kon zien dat ze met een vlammenwerper het huis in brand zouden steken. Een granaat was op ons huis gevallen, op de hoek bij de voordeur en twee in de voortuin. We zagen dat de dubbele woning van de familie van Gemert was afgebrand en ook die van Piet Maas (dus waar 'het Poederdoosje' woonde).

In huis was het een chaos. Thuisgekomen mochten wij niet binnen, want ze hebben toen met een detector het hele huis en de tuin afgezocht of er geen mijnen lagen. De Duitsers bonden bijvoorbeeld zo'n mijn aan een touwtje zodat je nog in de lucht kon vliegen.

Moeder was zeer verdrietig; er was zoveel gestolen of kapot. Er zijn bij ons drie foto-toestellen gestolen en een verrekijker en ook het verstoppe in de tuin. Alle bessenstruiken waren uit de grond gestoken, natuurlijk om nog meer te kunnen vinden om mee te nemen. De volière hadden ze open gezet, zodat alle vogels waren verdwenen. Het enigste wat we terug hebben gekregen dat waren messen. Ze lagen in een woning op de Hasseltsedijk bij fruit-handelaar v.d. Heijden. Iedereen kon zogenaamd opgeven alle spullen die waren verdwenen, maar dan wel voor de prijs van voor de oorlog. Het trouwservies lag in stukken onder de kachel in de keuken. Het was zo'n prachtig servies: geelgoud met een zwart randje. De klok was er nog, ze was beslapen geweest. Op het kantoortje stond een brandkast nog van vaders ambt. Hij was secretaris en ontvanger van Berlicum. Er was met dynamiet een groot gat ingeslagen. Mogelijk dachten ze daar nog veel geld te vinden. Helaas voor de moeite ....

Het was een grote puinhoop. Waar moest je het eerst aan beginnen? De overgordijnen zaten vol met granaatscherven en ook in de rol-luiken. Achter het huis stond de hele inventaris van de kelder. Alle weckflessen waren opengetrokken. Ook van het pas geslachte varken; de haren stonden erop. Vies om te zien. Ook zagen we dat er een bed in brand heeft gestaan. Toen Ton Smits en Om Jan in Berlicum waren, hebben ze de Engelsen of Polen gesproken en die vertelden, dat ze de brand met de blote handen hadden geblust. Er was geen water en geen elektriciteit. We hebben toen lang met een olielamp 's avonds gezeten. Voor eten waren we aangewezen op de gaarkeuken. We moesten toen ofwel naar slagerij Cooijmans of naar slager van Esch.

We hoefden niet naar school, want de school lag voor driekwart in puin. Er waren geen kolen en geen leermiddelen. Na een half jaar, misschien ook meer, kregen we les in een café van Sallaerts. Het was er koud en het trok er. Geen leermiddelen en met de jas aan. Maar voor enkele uren per dag.

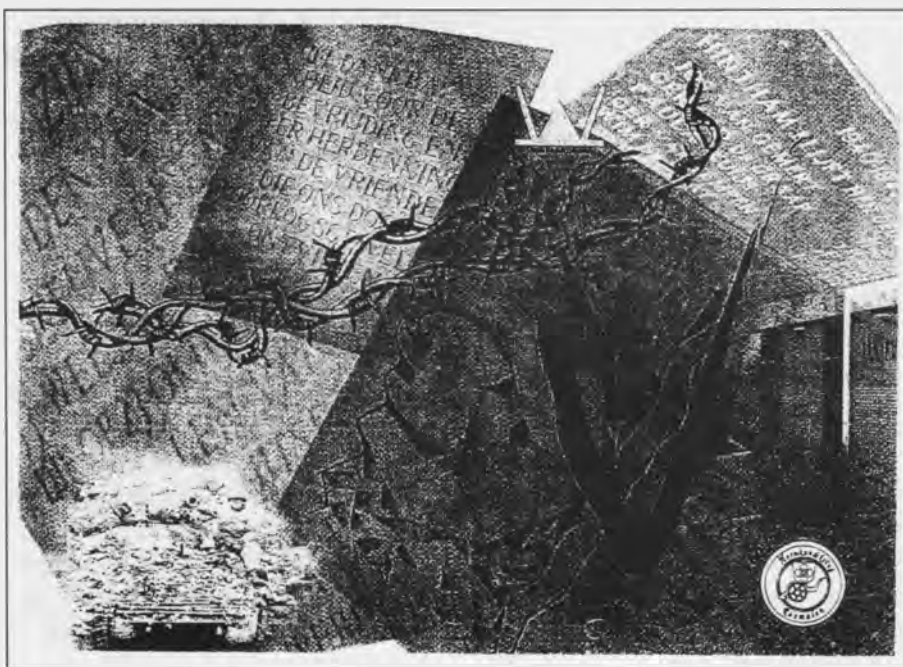
Thuis hebben we eerst in de bijkeuken gezeten, daar stond nog een pomp. De bijkeuken was het eerst schoongemaakt. Geen of weinig licht 's avonds, dus vroeg naar bed. Het eten was nog op de bon en de geldigheidsduur van de bonnen werd telkens verlengd. Het brood was niet om te eten.

Wij waren nog heel jong

Wij waren nog heel jong. We speelden weer als vanouds met de kinderen in de buurt. Hielpen thuis en we hadden de tijd om naar de militairen te gaan. Zo ben ik verschillende keren in zo'n tank geweest. Soms kregen we een blik mee en dat was een uitkomst voor thuis. Natuurlijk vroegen we smoky voor Papa, maar thuis rookten we die op achter in de tuin.

We hebben zo jong als we waren veel gezien, veel angst gehad en veel geleerd. Ben blij dat dit alles voor bij is.

*Riet Carpay
Hoogstraat 119
5258 BC Berlicum*

*Theo Steenbekkers
maakte nevenstaande
collage, welke werd
gebruikt voor de omslag
van de programma's
'60 jaar bevrijding
Rosmalen' (23 en 24
oktober 2004), de
'Oecumenische viering'
op 24 oktober in de
H. Annakerk te Hintham
en het optreden van het
'Ensemble Men's Voices'
in 'De Kentering'.*

Rosmalen en de Tweede Wereldoorlog

Mijn herinneringen aan de oorlogsjaren

Deze hebben zich afgespeeld tussen mijn elfde en zestiende levensjaar. Als puber heb ik die vanzelfsprekend anders ervaren dan die van mijn ouders, die op allerlei manieren iedere dag opnieuw werden geconfronteerd met wat er zich in die tijd heeft afgespeeld. Naarmate ik ouder werd ondervond ook ik aan den lijve de gevolgen van oorlog en bezetting, ook al zijn ze in vergelijking met wat vele anderen in die jaren hebben beleefd en al of niet overleefd hebben nauwelijks het vermelden waard. Maar het meegemaakt hebben van 'n oorlog vormt een wezenlijk verschil met het alleen maar lezen of anderszins over die oorlog. De angst, de spanning en de onvrijheid in die periode zijn belevingen, die men zich wel kan inbeelden maar geen emotionele lading hebben.

Harry Coppens

Vliegtuigen

Als de dag van gisteren kan ik me de vroege ochtend van vrijdag 10 mei 1940 nog helder voor de geest halen. Ik ontwaakte door het geroezemoes van onbekende stemmen, dat echter overstemd werd door het bijna monotone geluid van motoren, dat ik in eerste instantie niet thuis kon brengen. Toen ik vanuit mijn slaapkamerraam naar buiten keek zag ik boven 't aan de Maas gelegen Gewande, tientallen vliegtuigen richting Empel vliegen. Ik vloog mijn bed uit en half aangekleed rende ik hals over kop de trap af naar buiten, waar ik bijna de kapitein, die bij ons lag ingekwartierd, onderste boven liep. Maar ik had alleen maar oog voor die vliegtuigen.

'n Vliegtuig was in die dagen nog een bezienswaardigheid. Zo af en toe zag je wel eens een verkenningsvliegtuig, maar nu grote aaneengesloten groepen die rechtlijnig naar een voor

mij onbekend doel vlogen. Het leek meer op een zwerm reuze muggen, zij het dat muggen kris kras door elkaar vliegen, terwijl deze strakke lijnen door het luchtruim trokken. Van mijn vader kwam ik te weten dat het Duitse vliegtuigen waren en dat de oorlog was uitgebroken.

Ondertussen zwol het geroezemoes in en om het huis verder aan, doordat steeds meer soldaten zich verzamelden en te horen kregen van de kapitein, die erg paniekerig en onzeker was, waar ze heen moesten. Nooit vergeet ik de oppasser van de kapitein, die ook bij ons lag ingekwartierd. Net uit bed met de slaap nog in zijn ogen en nog maar half gekleed, keek ook hij naar de vliegtuigen en vroeg zich hardop af: "Wat zouden het zijn?" Ik kan me niet herinneren dat iemand zijn vraag heeft beantwoord en ik heb ook niet het idee dat hij dat ook verwacht zou hebben.

Ondertussen had ons moeder de tafel gedekt met o.a. een stuk of tien gekookte eieren. Enkele soldaten aten wat, zij het begrijpelijk met lange tanden. En de kapitein, die op was van de zenuwen, had helemaal geen trek. Voordat ze vertrokken werd er nog even afscheid genomen met als laatste onze oppasser. En toen hij zag dat er nog een paar

eieren over waren vroeg hij aan ons moeder of hij die mee mocht nemen. "Want", zo zei hij: "Wie weet krijgen we vandaag wel helemaal niets meer te eten."

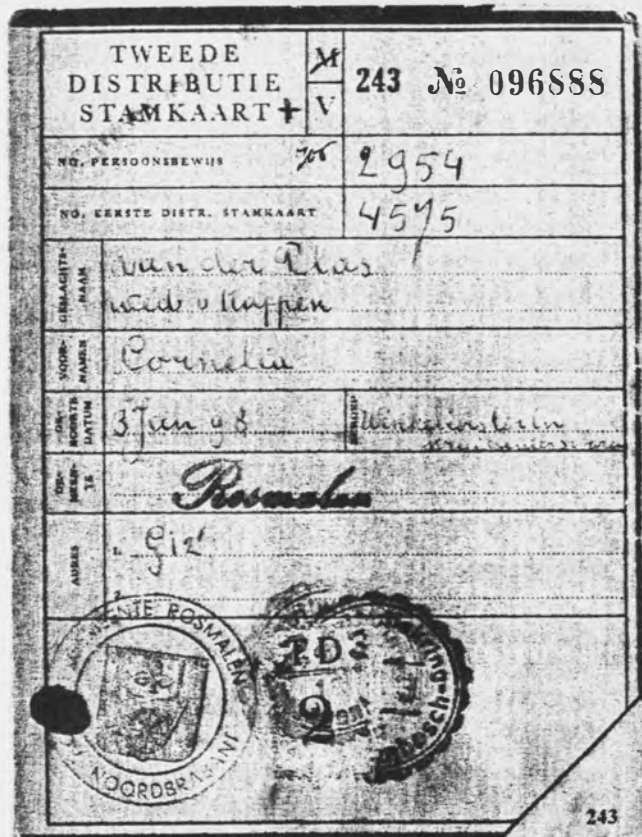
Het zal tegen het middaguur zijn geweest toen wij hoorden dat een Duits vliegtuig was neergeschoten en ergens op de Buunders of de Roompot, dat ten oosten daarvan is gelegen, zou zijn neergestort. Onmiddellijk zijn er soldaten heengegaan en werden de twee Duitsers gevangen genomen, die met de handen boven hun hoofd en het geweer in de aanslag werden afgevoerd. Bij onze boerderij aangekomen riep een van hen triomfantelijk: "We hebben er al twee." Wat er verder met hen is gebeurd is mij onbekend. Tegen de middag van de tiende mei waren alle hier gelegeerde soldaten naar een voor mij onbekende bestemming vertrokken.

Bezetting

Tegen het veel grotere, beter bewapende en geofende Duitse leger, met bovendien al meer oorlogservaring, maakte ons leger geen schijn van kans. Plaatselijk bieden de Nederlandse strijdkrachten dapper weerstand maar als achter de verdedigingslijnes parachutisten landen wordt de Nederlandse verdediging in verwarring gebracht. En als op 14 mei de Duitse luchtmacht Rotterdam bombardeert komt een einde aan de ongelijke strijd van vijf dagen en wordt op 15 mei de capitulatie-overeenkomst ondertekend, waarmee de vijfjaar durende bezetting een aanvang neemt.

In de beginperiode stellen de Duitsers zich tamelijk gematigd op in de hoop hiermede de bevolking voor zich te winnen. Maar als de bevolking in zijn geheel zich hierdoor niet laat paaien komt langzaam maar zeker de ware bedoeling boven drijven en worden de gevolgen van de bezetting met de dag duidelijker. Steeds meer artikelen gaan op de bon of zijn nog maar nauwelijks te koop. Ook werd iedereen verplicht zijn huis te verduisteren en de fietslampen moesten voor

het grootste gedeelte afgeschermd worden, zodat slechts een smal spleetje overbleef, dat enerzijds onvoldoende licht gaf om de weg te vinden en anderzijds voor iedere tegenligger nauwelijks zichtbaar was. En vergeet niet dat ook de straatverlichting ontbrak. Mede afhankelijk van de stand van de maan en het al of niet bewolkt zijn was het dan pikdonker en in de verre omtrek geen lichtje te bekennen. Pikdonker is helaas nu verleden tijd.

Zwarte handel en clandestien slachten

Door de beperkte hoeveelheid levensmiddelen, die je via de bonnen werden toegewezen, probeerde men op allerlei manieren de tekorten op de zwarte markt aan te vullen. Behalve in natura was er ook een levendige handel in bonnen. En vooral in het laatste jaar van de bezetting toen de voedselschaarste als maar groter werd kon men dagelijks grote groepen Bossenaren (veelal vrouwen dikwijls met een oude kinderwagen) naar Rosmalen zien lopen

in de hoop wat eieren, een paar liter melk of enkele kilo's aardappelen te kunnen kopen.

Wat de zwarte handel betreft heeft Rosmalen vooral naam gemaakt door zijn vele clandestiene "slachterijen", waarvan er o.a. enkele te vinden waren in de voorpolder ten noorden van mijn ouderlijk huis, waar thans de brasserie 'Coelenborgh' is gevestigd. In die tijd stond daar in het thans volgebouwde gebied tot aan de Buundersteeg niet één huis. Op deze arme zandgronden, verdeeld in kleine percelen die ieder omringd waren met sloten en heggen, verbouwde de boer voornamelijk aardappelen, rogge, voederbieten en voederknollen (pisknullekes). Meer naar de Buundersteeg toe, waar bij overstromingen van de Maas kleiafzettingen hadden plaatsgevonden over de arme zandgronden, wat een kwalitatieve verbetering betekende (de zogenaamde zavelgronden), had je ook enkele weilanden. Deze heggen nu fungeerden in die oorlogsjaren als openluchtslachterijen. Iedere heg had zijn eigen 'slachterij' en werd door de anderen ook als zodanig gerespecteerd. De geslachte koe werd ruwweg in flinke mootjes gesneden of gehakt, in een teil gedeponerd, afgedekt en vervolgens per kruiwagen naar het huis van de 'slager' getransporteerd, waar het verder werd bewerkt. Vanzelfsprekend ging men hierbij met de nodige omzichtigheid te werk.

Dat men in Rosmalen prat ging op deze clandestiene handel, blijkt wel uit het volgende lied: *In de zwarte handel staan wij boven aan Rosmalen ons dorpje is niet te verslaan.* Hoe het verder liep is mij helaas niet bekend.

Ik herinner me ook nog dat in de Dorpsstraat, tegenover het Raadhuis, waar zich nu de Rabobank bevindt, met grote letters gekalkt stond: *Rosmalen voedt zichzelf En de helft van Den Bosch*

Maar er werd niet alleen in die heggen geslacht. Mijn vader heeft me wel eens naar Piet Crey gestuurd om hem te vertellen, dat er

controleurs in de buurt waren. Na lang geklop werd, nadat ik me bekend had gemaakt, de zijdeur opengemaakt en stond Piet met een geweer in zijn hand voor mijn neus en tussen zijn benen door zag ik meteen dat er een geslachte koe midden in den herd lag. Na mijn boodschap doorgegeven te hebben ben ik weer naar huis gegaan. Pas na de oorlog heb ik hem eens gevraagd wat hij gedaan zou hebben als het die controleur was geweest. "Nou, jongen", zei Piet: "Ik weet zeker dat hij het nooit naverteld zou hebben."

Op hazenjacht

Omdat er in de weekends in die dagen weinig te beleven viel het idee van mijn neef Albert om te gaan stropen met onze hond meteen in goede aarde. Het was vele Rosmalenaren wel bekend, dat hij, onze hond dus, over een geweldig loopvermogen beschikte en dat van een haas dikwijls wist te overtreffen, waardoor hij zeker niet geliefd was bij de jagers. Deze hadden echter hun geweer in moeten leveren en van jagen was geen sprake meer. Met als gevolg, dat het aantal hazen zienderogen toenam, hetgeen een kolfje naar de hand van stropers was. Op die bewuste zondag zo omstreeks 6 uur in de namiddag gingen wij, onze neven Albert en Herman, mijn broer Jan en ik, op stap, vergezeld van het loopwonder Veldman, zoals onze hond heette. Na ongeveer een kwartier werd de eerste haas opgejaagd in De Haaren en ging de hond er als een pijl uit de boog achter aan. Zienderogen zagen wij dat hij veld won en een paar weilanden verder had hij hem dan ook te pakken, die zoals altijd, springlevend en met een vaste beet achter de voorpoten, springlevend werd afgeleverd. Na de haas met een gerichte klap achter de oren gedood te hebben, ging de tocht verder. Nu zijn stropers altijd op hun hoede en toen wij op een gegeven moment twee mannen in onze richting zagen lopen dachten wij in eerste instantie dat het boeren waren die even naar hun koeien kwamen kijken. Maar toen wij hen even later hard zagen lopen, waren wij ervan overtuigd niet met boeren van doen te hebben

en zagen toen ook duidelijk dat het Duitse soldaten waren, die namelijk een uitkijkpost hadden op de *Noordpool*, zoals op de boerderij van Steven Tibosch op den Hennist ook nu nog te lezen staat. Wij zetten het toen ook op een lopen in de richting van het bruggetje dat over de Wetering lag en waar De Haaren overgaat in de Luunse Kampen. Net over dat bruggetje stond een flinke heg of wat struikgewas en eenmaal daar waren wij voor hen niet langer zichtbaar. Maar op het moment dat wij over de brug renden, werd er geschoten en wilde mijn broer zich overgeven. Nu droeg ik de haas en op mijn been zat wat bloed van die haas en ik zei hem door te lopen daar ik, hoewel geraakt, ook doorliep. Er werd nog wel een paar keer geschoten, maar achter dat struikgewas was je toch betrekkelijk veilig. Zo hard als we konden liepen we verder langs de Wetering richting de *hut van de Koelewijn* bij de Tweede brug, zoals die indertijd werd genoemd. Dwars door de polder, die wij kenden als onze binnenzak, ging het linea recta naar ons ouderlijk huis, thans *Coelenborgh* geheten. Voor mijn neven was het zaak zo snel mogelijk naar huis zien te komen, want na acht uur gold de avondklok en mocht je niet meer de straat op.

Dit jaar geen Kerstfeest

Dat er in deze periode weinig reden tot feesten was, en waarom zelfs geen Kerstfeest, wordt ons duidelijk gemaakt in het gedicht dat mij werd toegestuurd door Mevrouw Swinkels van Crey uit Best. Zij is een dochter van Gret van Crey, die in Huize Gera in de Weidestraat woonde.

DIT JAAR GEEN KERSTFEEST WANT

*Maria is geëvacueerd,
Jozef in de arbeidsdienst,
Kindje Jezus ondergedoken,
Os clandestien geslacht,
Ezel burgemeester gemaakt,
Herders aan het oostfront,
3 Koningen afgetreden,
Stal in beslaggenomen,*

*Schape naar Duitsland voor
voedselvoorziening,
Stro alleen op sigarettenbonnen,
Engelenkoor door de Hitlerjugend
geëngageerd,
De ster uitgeleend aan de Joden,
"Stille Nacht" wordt door de R.A.F. in
de war gestuurd.*

De Kin

Een beruchte collaborateur uit die tijd was de Kin. Zijn feitelijke naam was Van Bussel en hij was afkomstig uit Veghel waar zijn vader zijn brood verdiende als bakker. Zijn bijnaam had hij te danken aan zijn uit de kluiten gewassen kin. Hij was zonder meer het zwarte schaap van de familie. Hij werkte voor de *Deutsche Einsatz Polizei* (de arbeidsdienst) die zich bezig hield met het opsporen van mannen die geen gehoor hadden gegeven aan hun oproep en waren ondergedoken. Hij werkte ook samen met Toon Koolen uit de Maliskamp, die o.a. verantwoordelijk was voor de arrestatie van Theo Verstappen, de zoon van Jos Verstappen van de speeltuin.

Bij een inval op de boerderij van de familie Van Gerven op onderzoek naar onderduikers, door deze twee met nog twee Duitse soldaten werden geen onderduikers gevonden, maar wel een gedeelte van een oude radio. Toen men de moeder wilde arresteren bood haar zoon Gret aan om in haar plaats mee te gaan, wat geaccepteerd werd. Na Amersfoort ging het naar het concentratiekamp Neuengamme en tenslotte werden deze gevangenen, toen de Britse troepen het kamp te dicht naderden, met duizenden aan boord gebracht van vier grote zeeschepen. Daar Britse jachtbommenwerpers in de veronderstelling waren met vluchtende Duitsers van doen te hebben werden deze schepen gebombardeerd en zijn naar schatting zo'n 7.000 mensen omgekomen, waarvan Gerardus van Gerven zeer waarschijnlijk een van hen was.

De gehate Kin, die altijd met getrokken pistool door de stad liep, moest opgeruimd worden. De K.P. uit Den Bosch was enigszins huiverig om dit uit te voeren, omdat men bang was voor de represailles die zeer waarschijnlijk zouden volgen. In die periode waren toevallig enkele leden van de K.P. groep uit Nijmegen in Den Bosch en hebben hem op 8 augustus 1944 op klaarlichte dag doodschoten in de Kerkstraat.

Op de wijs van *Piet Hein en de Zilvervloot* werd het volgende lied gezongen:

*Heb je 't al gehoord dat de Kin is vermoord
In Den Bosch in het Kerkstraatje
Daar lag die halve gek
Met de tong uit zonne bek
In z'n kin een heel klein gaatje
De Kin, De Kin
Geen leven zit er meer in
Zijn daden waren moord
Zijn daden waren moord
Hij is gestorven zoals het hoort
Hij is gestorven zoals het hoort*

Distributiekantoor overvallen

Ik herinner me ook nog dat het distributiekantoor in ons dorp werd gekraakt. De foto,

met daarop van links naar rechts Mia van de Mackelenberg, Toon van Herpen, politieagent Jack van Esch, die ook bij de ondergrondse was en een voor mij onbekende dame, is een reconstructie, kort na de bevrijding gemaakt van deze overval.

Deze 'kraken', waarvan er vele gepland waren zoals ook in Rosmalen, werden uitgevoerd door de zogenaamde knokploegen van de illegaliteit. Die overvallen waren noodzakelijk om de onderduikers van bonnen te kunnen voorzien. Behalve distributiekantoren koos men als doelwit ook gemeentehuizen (om de bevolkingsregisters te ontwrichten en blanco persoonsbewijzen in handen te krijgen), arbeidsbureaus (om de administratie van de arbeidsinzet te verstoren), politiebureaus (om wapens te bemachtigen) en gevangenissen (om arrestanten te bevrijden). Soms verliep zo'n overval in een gemoedelijke sfeer, maar meestal was de consternatie groot en het risico voor de verzetsmensen was altijd enorm. In de loop van 1944 sloten de meeste, onafhankelijk

van elkaar opererende knokploegen, zich min of meer aaneen in de organisatie LPK (Landelijke Knokploegen).

Een bekend vers uit de oorlogsjaren over de NSB:
*Op de hoek van de straat staat een Farizeeër;
't Is geen man, 't is geen vrouw,
Maar een NSB-er.
Met de krant in de hand staat hij daar te venten.
Hij verkoopt zijn volk voor 5 losse centen.*

Ook bekend uit die jaren was het volgende:

H - Hoog geachte huichelaar

- I - Internationale moordenaar*
- T - Tirannie der volksdrift*
- L - Lammeling, leugenaar*
- E - Ellendeling die bloed vergiet*
- R - Rotmof waarom sterft gij niet.*

Ook het volgende liedje gaat over Hitler:

*O kleine schildersjongen
Wat ben je toch begonnen
Met je vliegtuigen en al je bommen
Kun je toch niet in Engeland kommen.*

De volgende gezongen tekst op de wijze van 'Lili Marleen' gaat over de Duitse nederlaag in Rusland:

*Aan de poort van Moskou stond een
Duits soldaat
Met bevroren handen en een kogel door
't gelaat
Hij stond te bibberen van de kou
En dacht waar blijft de Führer nou
Die ons toch helpen zou.*

En op de wijs van *Zie ginds komt de stoomboot*:

*Zie ginds komt de stoomboot uit
Engeland weer aan
Hij brengt ons Wilhelmientje, ik zie haar
al staan
Hoe waaien de vlaggen van rood, wit, en
blauw
Oh oh Wilhelmientje, oh kom toch gauw.*

Arthur

Een speciale band hebben wij gehad met een ietwat oudere en deskundige Duitse soldaat, Arthur genaamd, die op de door de Duitsers gevorderde deel (ruimte in het achterhuis met een dorsvloer met dorsmachine en wanmolen en tevens een opslagplaats voor van alles en nog wat) zijn werkplaats had en allerlei klusjes te klaren kreeg. Hij had al gauw laten merken dat hij de oorlog net zo beu was als wij en het liefst nog vandaag naar huis ging. Helaas ken ik zijn achternaam niet. Ik weet alleen dat hij in een dorpje enkele kilometers van Kiel woonde. Op het voorstuk van de dorsmachine, waarop de schoven werden gelegd om gedorst te worden, stond zijn radio. En op den deel zelf stond een op de Amerikanen buitgemaakte luxe wagen die echter een andere kleur jasje was aangemeten en in die zin niet opviel tussen het andere Duitse oorlogstuig. Volgens de

Duitse zender waren de Duitsers zeer succesvol, maar hij wist wel beter. "We winnen steeds", zei hij: "maar intussen zijn we wel van Frankrijk naar Nederland verhuisd". Hij nodigde ons ook uit bij hem naar de Engelse zender te komen luisteren. "Gaat het goed?", vroeg hij dan. En dat konden wij alleen maar beamen. En als wij 's avonds het Rozenhoedje baden deed hij altijd mee. Het rappe tempo waarmee wij de weesgegroetjes afrafelden had niet zijn goedkeuring en dan zei hij wel eens: "Nicht so schnell, Mutter."

Op 5 september 1944, *Dolle Dinsdag* genaamd, zouden de Britse troepen Breda al hebben bereikt, aldus Radio Oranje, wat veel paniek veroorzaakte bij de Duitsers en de NSB. De bevrijdingsmuziek klonk ons al in de oren. Door een of andere oorzaak staakte de opmars van de geallieerden na de inname van Oss, met als gevolg, dat de Duitsers allerlei versterkingen aanbrachten om een eventuele aanval te kunnen afslaan. Ook de polder werd in staat van verdediging gebracht.

BEKENDMAKING.

DE BURGEMEESTER DER GEMEENTE ROSMALEN gelast alle personen, die in het bezit zijn van aan de Duitse Weermacht of N.S.V. toebehoorende goederen, onverschillig of zij die hebben gestolen, gekregen of gekocht; dus ook die goederen, die door ondergeteekende aan diverse personen zijn uitgereikt, om die goederen op Maandag, 11 September a.s. des v.m. van 9 tot 12 uur in te leveren in een lokaal van de Oude Jongensschool in de Kom alhier.

Indien niet alle goederen terugkomen zal scherpe huiszoeking plaats hebben en zullen degenen bij wie goederen als hierboven vermeld worden aangetroffen of gevonden ten strengste worden gestraft.

Indien de goederen inmiddels mochten zijn verkocht of weggegeven moet onverwijld daarvan schriftelijk mededeeling worden gedaan aan ondergeteekende met opgave van aantal en soort der goederen en het adres van degene aan wien de goederen zijn overgedragen en behooren die personen te worden gewaarschuwd, dat ook zij verplicht zijn die goederen in te leveren.

ROSMALLEN, 9 September 1944.
DE BURGEMEESTER VOORNOEMD,
Jhr. H.C.F.C. von Heijden.

In de naaste omgeving van onze koeien, die op dat moment ten Noorden van de Blokkenweg liepen en dagelijks twee maal gemolken moesten worden, groeven de Duitsers zich in. Toen wij echter 's avonds met volle tuiten melk huiswaarts keerden, werden wij gesommeerd te stoppen en moesten wij de melk aan de Duitsers afstaan. Toen Arthur dit hoorde zei hij, dat hij de volgende dag wel eens mee zou gaan. Toen wij zeiden dat wij geen fiets hadden voor hem, zei hij: "Pak die fiets maar die jullie verstoppt hebben tussen die tabakspplanten". Toen de Duitsers de melk weer wilden afpakken, zei hij, dat deze melk bestemd was voor de *Deutsche Wehrmacht* in Rosmalen. Toen wij de volgende dag weer gingen melken, bleek ons al gauw dat iemand ons al voor was geweest. Op de terugweg met de lege tuiten zagen we alleen maar lachende soldaten.

Ook ben ik ervan overtuigd, dat hij, gezeten bij ons in de kelder en bezig met het repareren van een autoband, stellig van plan was zich over te geven, maar helaas door andere soldaten werd opgehaald.

Willie School door granaat getroffen

In de twee maanden voorafgaande aan onze bevrijding zijn meerdere inwoners van ons dorp het slachtoffer geworden van ontploffende granaten. Op 12 oktober werd het huis van de familie School wonende in de Striensestraat 1, hemelsbreed nog geen honderd meter van mijn ouderlijk huis (nu Coelenborgh geheten) door een granaat getroffen op het moment dat wij bezig waren met het maken van een schuilkelder. Vader en zoon waren op slag dood. Willie, vijf dagen voor zijn zevende verjaardag, verloor evenals Ies Meurs, de vriend van Jo, die dit jaar is gestorven, zijn been. Met slechts hier en daar wat lichte verwondingen bleef de moeder, wonder boven wonder, ongedeerd. Ik kan me nog levendig herinneren hoe Jo open en bloot gelegen op een handkar naar het klooster werd gereden en daar werd opgebaard.

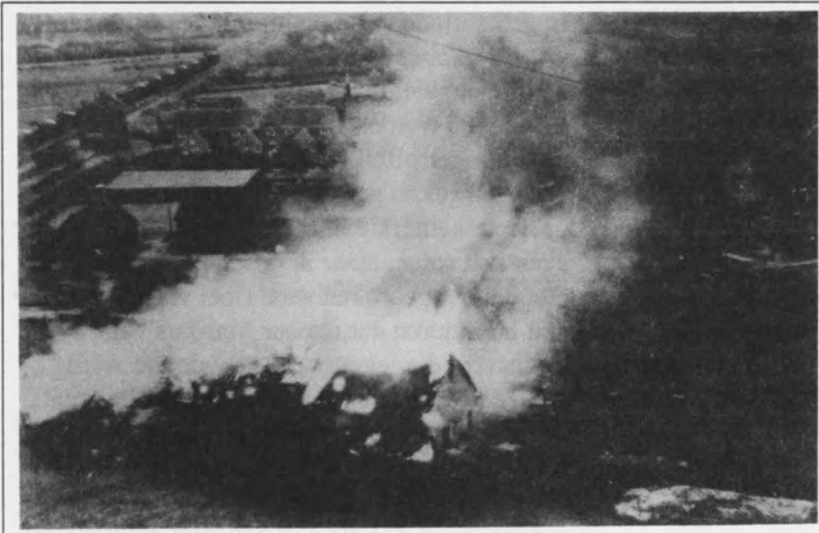
Adriaan School en echtgenote

Op 13 juli 2004 heb ik een gesprek gehad met Willie, die hoewel gewond het overleefde. In grote lijnen vertelde hij mij het volgende: Op 12 oktober 1944, rond 3 uur in de namiddag, werd ons huis getroffen door een granaat en werden mijn vader en mijn broer Jo dodelijk getroffen. Op handen en voeten ben ik naar de keuken gekropen en pas toen ik wilde opstaan, bemerkte ik dat ik niet op mijn rechter been kon staan, maar ik besepte eigenlijk nog niet dat het gebroken was. Heel vaag kan ik me nog herinneren dat ik naar Marinus van Grunsven, die tegenover ons woonde werd gebracht en daar op wat stro werd gelegd dat erg prikte op de wond van mijn been. Met paard en platte wagen ben ik naar het ziekenhuis in Den Bosch gebracht en verder behandeld in de kelder, waar mijn rechter voet even boven de enkel werd geamputeerd. Na vier weken werd ik overgebracht naar mijn zuster Sjaan, die getrouwd was met Timmermans en in het Sprokkelbos woonde. Mijn moeder was daar al. Ons eigen huis was onbewoonbaar. Vervolgens ben ik enige tijd bij de familie Maas en bij Marinus Verhallen geweest en daarna naar van Gerven in de Heer en Beekstraat, waar we zelfs over een eigen kamer konden beschikken. Na ongeveer een jaar zijn we tenslotte verhuisd naar *'t Bont Pertje*.

Toen de wond genezen was werd mijn been tot boven de knie in de gips gezet en het voetstuk was niet meer dan een houten stomp.

In 1946/'47 ben ik tegelijk met Doortje van de Ven (been) en Jan Hanegraaf (hand) met een soort bestelwagen vervoerd naar Antwerpen om een prothese te laten aanpassen. In de loop der jaren zijn deze meerdere keren verwisseld, door slijtage of anderszins, maar vooral ook door mijn nog jeugdige leeftijd.

Natuurlijk heb ik in de loop der jaren aan het een en ander moeten wennen, maar behalve bij erg warm weer, heb ik zelden problemen gehad en me bewust van mijn beperkingen aardig weten te redden. Ook in mijn beroep, waarbij ik mijn brood verdiende als timmerman bij winkelbetimmeringen en interieurbouw.

Bevrijdingsdag nadert

Vanzelfsprekend zal ik 23 oktober 1944, de dag van onze bevrijding, nooit vergeten. Ondanks het ons al bekende geluid van ontploffende granaten op deze zondagmorgen, die intussen steeds dichterbij kwamen, zijn mijn moeder en ik toch naar de Hoogmis gegaan, die deze dag slechts weinig bezoekers telde. En eerlijk gezegd gingen mijn gedachten meer uit naar de ontploffende granaten, die niet alleen toename in aantal maar ook duidelijk steeds dichterbij vielen. De pastoor maakte er dan ook een korte dienst van en wenste de weinige bezoekers een veilige thuiskomst toe

en Gods zegen voor de komende dagen. Toen we thuis kwamen, bevond iedereen (in totaal 23 man) zich al in de kelder. Terwijl mijn moeder ook de kelder in ging, besloot ik toch nog even een glas melk te drinken. Deze bevond zich in een aparte met water gekoelde ruimte die vereist was om aan huis melk te mogen verkopen. Ik was amper binnen of met een geweldige knal vloog de buitendeur open. Ik liet me meteen op de grond vallen terwijl de ene knal na de andere volgde. Half verlamd van angst wachtte ik een ietwat rustiger moment af om vervolgens razendsnel de kelder in te duiken. In de hierop volgende uren vielen de granaten duidelijk iets verder op, maar

tegelijkertijd namen de geweeren mitrailleurshots in alle hevigheid toe. En voor we het goed en wel beseften waren de eerste Engelsen al in ons huis. Vanuit de kelder zagen we dat een van hen onze laatste ruit, zoals later bleek aan diggelen stootte met de kolf van zijn geweer om van daaruit te schieten op Duitsers die zich schuil hielden in de sloot die een tiental meters van ons huis lag verwijderd. Een andere lag plat op zijn buik met een mitrailleur voor zich. Hij opende plotseling de deur en

opende het vuur op de voor hem liggende sloot, waarna hij vliegensvlug omrolde en aldus buiten het schootsveld van de schietende Duitsers kwam te liggen. Dat de Engelsen intussen al op de slaapkamers waren doorgedrongen en vanuit de ramen de Duitsers die zich veilig waanden in de sloot onder vuur namen, werd ons pas duidelijk toen we daar later het grote aantal lege hulzen vonden.

Voor de Duitsers zat er, wilden ze de oorlog overleven, dan ook niets anders meer op dan zich over te geven. Achter op het erf lag een zwaar gewonde Duitser en in de gang een gewonde Engelsman, die een schot door zijn hals had gehad. De rode plek in die

granietvloer is de stille getuige van wat hem hier overkwam.

Op die dag rookte ik mijn eerste sigaret (Chief Whip) en mede dankzij de valse voorlichting van mijn oudere broers, die me diep inhaleren aanprezen, werd ik ook misselijk. Door een hierop volgende betere voorlichting vorderde ik gestaag en groeide uit tot een volleerd roker. Ik ben alleen wel blij dat ik al meer dan veertig jaar geleden de pijp aan Maarten heb gegeven.

Een Russische onderduiker

Dat zich ondertussen iets zeer tragisch had afgespeeld wisten we pas later. Je moet dan allereerst weten dat wij al meer dan een jaar een Russische onderduiker in huis hadden. Heel in het kort zal ik vertellen hoe deze Joseph Weber uit Odessa bij ons verzeild is geraakt.

Russische krijgsgevangenen werden door de Duitsers ingedeeld bij bepaalde legereenheden en ingezet bij sommige acties en waren al of niet bewapend. Bij de een of andere actie heeft hij zichzelf door zijn been geschoten en zodoende kwam hij in het lazaret terecht. Door suiker op de wond te strooien hield hij de wond open en toen na D-day de Duitsers steeds verder terug moesten, werd ook hij steeds meegenomen en kwam tenslotte terecht in Den Bosch. Helaas voor hem werd hij daar op heterdaad betrapt en overgeplaatst naar het concentratiekamp in Vught. Daar werd hij voor de keuze gesteld te vechten voor de Duitsers of de kogel. Hij koos voor het laatste en moest zijn eigen graf graven. Hij is er toen van doorgegaan en heeft zich schuil gehouden in een sloot in de Luunse Kampen waar hij werd ontdekt door mijn vader. Hij werd op de volgeladen wagen met haver gehesen en afgeleverd op de thans geheten Coelenborgh,

Flicking.
Am september, am vijfde tag,
bin ich geflicht am helle tag,
Und die mufa haben geschisse
haben getacht sie haben mich getöfa.
Aber am diesem tag, würich fling,
bin geschprochen wie ein kass sa Kling,
kurich war durich rump, durich in die durich
Nicht wait da ist spawas töä.
Fou Hetagerbusch noch Rosmarin,
nicht wait aber bei Wasserstraten
das waren schrege, das war schwaiss,
wie ich es noch haide wais.
Diese mufa diese hunda,
das sind im Hitler sei Bewa putzta,
sie glauben Hatos, glauben Sarat,
und faren dud brand ure schtarat.
Kurich diese henda munda,
mus ich sizen auf pauers pougta,
und wen die wisten wen ich bin,
das war efrade ine ure sin.

Diese Hitlerse nazionalista
wissen nicht was die eugeschichte
late müssen wissen das hunde sin
wait sie glauben ure sin.
Zuerst habe ich ainer getrafen
der war mit fag ure hosen.
bau habe ich drei getrafen,
die waren mit fag und mid hosen.
sie haben sich gefraid und haben mich gefischt,
wait ich im helle tag bin geflicht.
Und jetzt sizen ich alt der Budas
und schau sticht spawas auf die mufa.
wie sizen in schlachen und gepich,
und fachten sie sind mit diesem Ketsicht.
Schlafen durich auf dem schpaicken,
wen ich sie, sie dan mus ich wischen.
Ich habe gain psichtol gain quider,
da mus ich waischen sine diem her.

wat toen nog mijn ouderlijk huis was. De laconieke mededeling van mijn vader: "Mina (mijn moeder) nouw hè'k iets vur oew meegebracht", staat voor altijd in mijn geheugen gegrift.

Bert Coppens

Wat zich precies heeft afgespeeld op onze bevrijdingsdag tussen mijn vader en die Duitse soldaten, die volgens mijn vader ons allemaal ter controle uit de kelder wilden hebben, is niet bekend, maar zeer waarschijnlijk, daar hij zo goed als geen Duits sprak (ik heb hem zelfs nooit Nederlands horen spreken alleen maar onvervalst Rosmolles) is hier sprake geweest van een verkeerde vertaling. Net op dat moment vielen er weer granaten en terwijl ook de Duitsers dekking zochten, slaagden wij er in Joseph uit de kelder te smokkelen en tijdelijk onder te brengen in de aardappelkelder in het achterhuis, waar hij door de Engelsen gevangen werd genomen. Alleen mijn vader heeft hem toen nog gezien, maar daar hij hen niet duidelijk wist te maken wie hij eigenlijk was, werd hij afgevoerd en hebben wij tot onze spijt nooit meer iets van hem vernomen.

In 1966 heb ik een brief geschreven aan de ambassadeur van de U.S.S.R. in Nederland, maar zonder resultaat. Het enige wat ik nog altijd heb bewaard zijn wat losse krabbels, die hij met een potlood heeft opgetekend op een paar bladzijden van een schrift in Duits-Russisch dat nauwelijks leesbaar is op een paar zinnen na (*zie de kopie op de vorige pagina*) en voor de verdere rest slechts herinneringen.

Oorlogsslachtoffers in Rosmalen

Het totale aantal oorlogsslachtoffers in Rosmalen, zoals vermeld in 'WEL GESTORVEN, NIET VERGETEN' (een prachtig boekwerk, geschreven door drs. A. Van den Elzen, met tekeningen van zijn broer Ad) bedraagt 47. Daarbij valt op, dat er na de bevrijding van Rosmalen nog 18 mensen werden gedood, zo goed als allen door granaatscherven.

Ik kan me nog herinneren dat een bezoeker uit Valkenswaard van de tentoonstelling bij gelegenheid van *Rosmalen 50 jaar bevrijd*, ten zeerste verbaasd was dat er nog zoveel slachtoffers waren gevallen na de bevrijding. Want hoewel bevrijd, verkeerden we nog steeds in een oorlogssituatie, daar de Duitsers, die zich hadden teruggetrokken over de Maas, nog regelmatig granaten op Rosmalen afvuurden, zij het dat ze in aantal steeds meer afnamen. Omdat de mensen niet langer meer in hun schuilkelder zaten en het leven van iedere dag zoveel mogelijk werd hervat, vonden nog veel mensen de dood.

Begin 1945 maakten we kennis met een nieuw fenomeen, de zogenaamde V-1, de vliegende bom zoals hij werd genoemd, maar in feite stond voor *Vergeltungswaffe Eins*.

Op Witte Donderdag 1945, toen ik met vele anderen de Hoogmis bijwoonde, hoorden we het al bekende geluid van een naderende V-1. Het was tevens duidelijk dat hij zeer laag vloog en toen dat geluid plotseling verstomde, doken we weg onder de banken met de handen aan onze oren. Maar tot ieders verbazing bleef de verwachte knal uit. Iedereen verliet de kerk en al gauw wisten we dat hij in de Stationsstraat was gevallen, maar zoals later bleek zat er geen springstof in de twee bommen en kwamen de bewoners van Stationsstraat 6 met de schrik vrij.

Algemeen bekend in deze contreien in die periode was het volgende refreintje:

Lieve Vrouwke,
 Gif um nog un douwke
 Laot um valle in de polder
 En nie bè ons op zolder

In Den Bosch werd daar aan toegevoegd:
 Houwt'um nog eefkes in de lucht
 En laot um mar valle in Vught.

Met toestemming van Ton van den Elzen heb ik de lijst van Rosmalenaren die de dood vonden tengevolge van de Tweede Wereldoorlog in zijn geheel overgenomen, zij het dat ik me beperk tot de naam en de overlijdensdatum. Voor geboortedatum, uur van overlijden, leeftijd, plaats van overlijden en doodsoorzaak verwijs ik u naar het op de vorige pagina vermelde boek.

NAAM	OVERLIJDENSdatum
------	------------------

1. Maas, Petrus	03.12.1942
2. Verzantvoort, Carolus	22.01.1943
3. Jonkmanns, Heinrich	10.02.1943
4. Brioeel, Wilhelmus	08.01.1944
5. Smits, Christinus	19.08.1944
6. Voets, Petrus	09.09.1944
7. Voeten, Alouisius	25.09.1944
8. Donk, Marinus van der	25.09.1944
9. Nistelrooij, Gerardus van	02.10.1944
10. Hassel-van Rosmalen, Hendrika v.	04.10.1944
11. Leest, Hendrikus van der	08.10.1944
12. School, Adrianus	12.10.1944
13. School, Johannes	12.10.1944
14. Gloudemans, Johanna	12.10.1944
15. Maas, Johannes	17.10.1944
16. Heuvel, Antoon van de	22.10.1944
17. Uden, Hendrika van	22.10.1944
18. Tak, Willem	22.10.1944
19. Vriens, Gerardus	22.10.1944
20. Berne-van Hoof, Theodora van	22.10.1944
21. Koevering, Antonius v.d. Waltherus	23.10.1944
22. Vorstenbosch-van Zoggel, Bertha	23.10.1944
23. Voets, Lambertus	23.10.1944
24. Laat, Wilhelmus de	23.10.1944

De nu volgende slachtoffers zijn allen gedood na de bevrijding.

25. Zuijlen, Petrus Josephus van	24.10.1944
----------------------------------	------------

26. Leest, Adrianus van der	24.10.1944
27. Creij, Johannes van	24.10.1944
28. Creij, Mechelina Johanna van	24.10.1944
29. Ven, Franciscus van de	25.10.1944
30. Kuijs, Paulina Maria	27.10.1944
31. Bosma, Irma Marie	29.10.1944
32. Wit, Adrianus Johannes de	14.02.1945
33. Nistelrooij, Franciscus	21.02.1945
34. Lievens, Adrianus	16.03.1945
35. Dekker, Henricus den	27.03.1945
36. Nuland, Antonia van	27.03.1945
37. Pennings, Jan Johannes	27.03.1945
38. Pinxteren, Johannes Antonius v	28.03.1945
39. Kersten, Franciscus	01.04.1945
40. Wielen, Hendrikus van der	10.04.1945
41. Wielen, Hermanus van der	10.04.1944
42. Heijmans, Martinus	10.04.1945
43. Gerven, Gerardus van	03.05.1945
44. Jansen, Frederik	20.05.1945
45. Jansen, Jan Hendrik	20.05.1945
46. Donk, Antonius van der	21.05.1945
47. De familie Ensel - Het gehele gezin Ensel -	

10 personen - waarvan vader, moeder en de jongste dochter Christina bij het begin van de bezetting in Rosmalen woonden, vonden de dood in Duitse vernietigingskampen.

Rosmalenaren die om het leven kwamen in het voormalig Nederlands Oost-Indië.

48. Spierings, Martinus	15.09.1948
49. Heijden, Wilhelmus van der	19.01.1949

In de *Gedachteniskapel Vennehof* kunt u kijken, bidden en hopen dat mensen dit elkaar nooit meer zullen aandoen.

Materiële schade aan boerderijen

De materiële schade aan huizen was enorm. Er zullen weinig huizen zijn geweest die geen schade hadden geleden. De mate van beschadiging, alleen maar wat ruiten en wat pannen van het dak of door een vultreffer zwaar beschadigd en met moeite of niet meer te herstellen, maakt wel een hemelsbreed verschil. Alleen wat de boerderijen betreft zijn hieromtrent gegevens bekend, omdat de Dienst Landbouwherstel te Bergen op Zoom in

november 1944 de gemeente verzocht een lijst op te stellen van de door de oorlog getroffen boerderijen. Daarbij werd onderscheid gemaakt in drie categorieën:

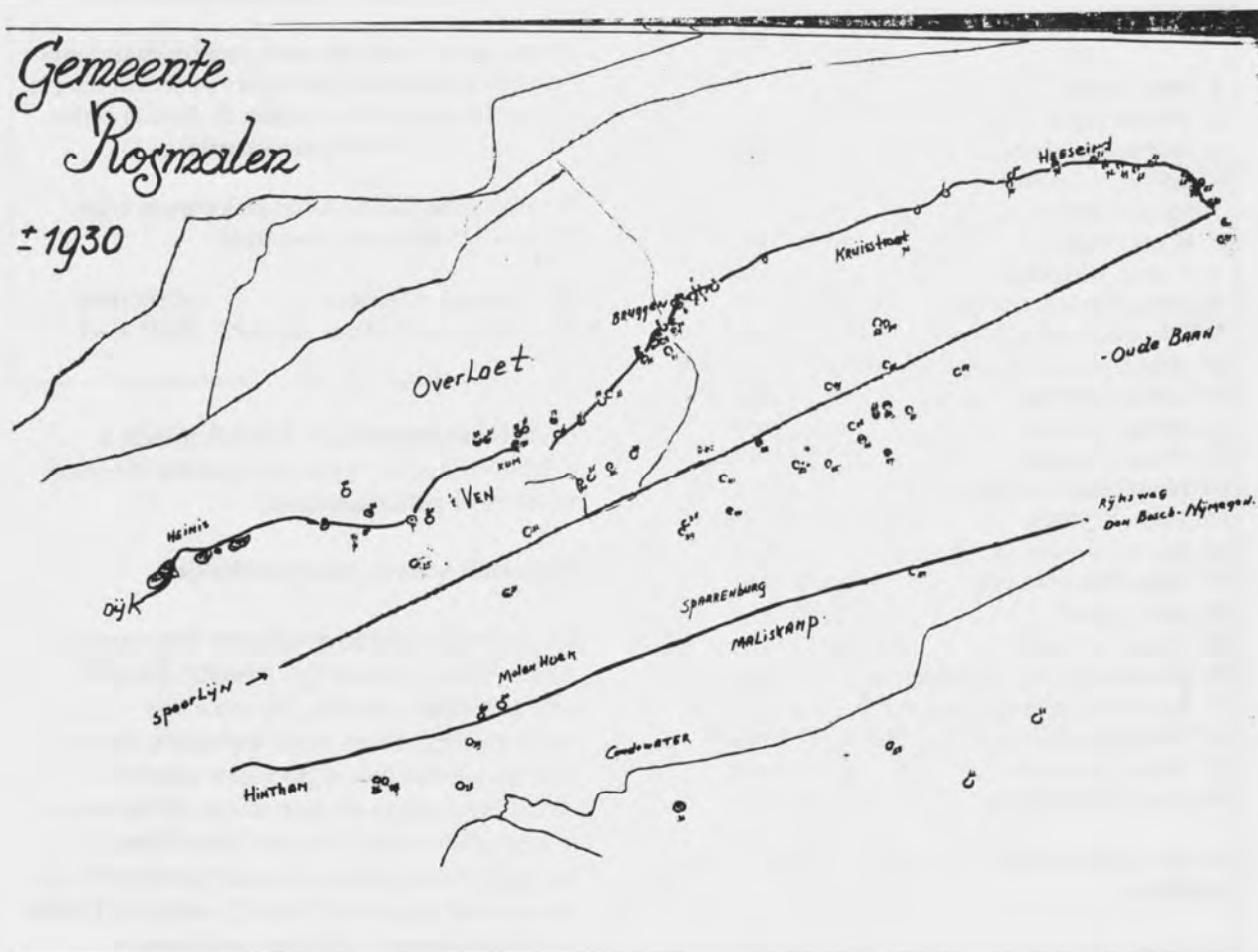
- A. Boerderij totaal afgebrand;
- B. Boerderij zo zwaar beschadigd, dat herstel niet mogelijk is;
- C. Boerderij zeer zwaar beschadigd, doch kan hersteld worden.

Deze lijst met de plattegrond van Rosmalen, die 105 bij 65 cm groot is, is door de fotograaf Wim Kok (gratis) met de hulp van de huidige hem ten dienste staande technische middelen tot de hier afgedrukte plattegrond teruggebracht en is door deze verkleining niet al te duidelijk.

Natuurlijk valt er over die jaren veel meer te vertellen, maar ik heb me beperkt tot het voor mij meest wezenlijke en bovendien is over dit onderwerp al volop geschreven bij gelegenheid van de herdenking van onze 50-jarige bevrijding.

Te oordelen naar wat er op de dag van vandaag in de wereld te koop is, moeten we helaas voor de zoveelste keer vaststellen dat men niets geleerd heeft en allerlei conflicten nog steeds aan de orde van de dag zijn. Vrede is een kostbaar bezit, maar wordt meestal te laat gewaardeerd. Het is kennelijk zoals met je gezondheid die als vanzelfsprekend wordt ervaren en pas gewaardeerd wordt als je door ziekte getroffen wordt.

Harry Coppens

Lijst van door de oorlog afgebrande
en beschadigde boerderijen.
(Zie bijbehorende kaart)

1	FAM. VERPUTTEN. A	40	REINIER v. BERNE. A
2	BERT. KERKHOF. A	41	MARINUS v. HOEK. A
3	JANUS v. PINASTREKEN. A	42	BERTJE PENNINGS. A
4	HARRY VERHOGEN. A	43	Egidius HANEGRAAF. A
5	HAS v. NULAND. A	44	HANNUS v. ZOGGEL. B
6	Gretje CLEMENT. B	45	Siet v.d. BERG. A
7	Piët de Kort. A	46	TOM v. BEEK. A
7A	LEENDERT VOETS. A	47	JAN v.d. DOELEN. B
8	PEERTE DOLLEVOET. A	48	MARINUS TIMMERHANS. A
9	Dirk Schippers. A	49	TINUS HEYMANS. A
10	JOSTE v. ALEM. A	50	G. v. DRUONEN. A
11	GRET HEYMANS. A	51	DORUS HANEGRAAF. A
12	DRIET SWANENBERG. A	52	GEDR. SWANENBERG. A
13	Wim TIMMERHANS. A	53	HINDEREN v.d. HEYDEN. A
14	HASKE v. LOKYEN. A	54	BERT HEYMANS A
15	Piët v. WANROOY. A	55	v. HASSELT. A
16	JAN+HAN COPPENS. A	56	M. v. NISTELROOY. A
17	BART COPPENS. C	57	Piët SWANENBERG. A
18	BERTEN WILLEM CREY. A	58	P. SMULDERS. A
19	HEIN CREY. A	59	Jv. NISTELROOY A
20	BERT VOETS A	60	L. COPPENS. B
21	Piët CREY. A	61	Wed. VESTERS. A
22	JAN CREY. A	62	B. REYNE. A
23	JANUS v. SCHAYK A	63	J. TIMMERS. A
24	COR VOETS. A	64	Wed. v.d. VEN. C
25	HAS WONDERS. A	65	Th. v. NITRIK. A
26	FAM. TRENSSEN. A	66	T. HANEGRAAF. A
27	FAM. DIELISSSEN. A	67	Ned. J. v. ERP. B
28	Piët DIELISSSEN. A	68	F. v.d. BERG. A
29	HERMUS COPPENS. A	69	A.G. HANEGRAAF. A
30	Nat. v.d. MORTEL. A	70	G. v. CREY. B
31	JANUS v. CREY. A	71	Wed. J. BOERS. C
32	MARINUS v. EISENLAKEN. A	72	G. v. NISTELROOY. A
33	BERTJE v. LIEMPD. A	73	A. v.d. HEUVEL. A
34	MARINUS v. LOKYEN. A	74	H. v. ZANDVOORT. A
35	FRIEDJE v.d. WIELEN. A	75	D. v. ZANDVOORT. A
36	Kobus HANEGRAAF. A	76	J. SCHIMMEL. B
37	HINDEREN v.d. VLIERT. A	77	J. MEURS. A
38	HILDEBRAND v.d. LAAR. A	78	J. de Kort. A
39	HAS v. der HEYDEN. A	79	TAAI v. BALTHUS. A

VOOR U GEHOORD - 35

IJskoud

't Vriest 'nne klomp dik.
Het vriest een klomp dik.
(Het is koud winters weer.)
't Vriest tusse den mins en z'n wijf.
Het vriest tussen man en vrouw.
(Man en vrouw liggen met elkaar overhoop.)
Ut is zò kaauw, dè 't bèt.
Het is zo koud, dat het bijt.
(Het is erg koud.)
Ut is mar 'n èske van innen naacht.
Het is maar ijs van één nacht.
(Je moet er niet veel vertrouwen in hebben.)

Weerspreuken het jaar door

Es 'r regent en de zon schènt,
bakke de hekse struif.
Als het regent en de zon schijnt,
bakken de heksen pannekoeken.
*(Regen en zon zijn zulke tegenstellingen,
dat moet heksenwerk zijn.)*

Duister mèrgens geeve heldere daag.
Duistere morgens geven heldere dagen.
(Blijf optimistisch.)

Es de daag gaon lenge,
gaon de naachte strenge.
Als de dagen langer worden,
gaat het 's nachts strenger vriezen.
*(Na 21 december, de langste nacht,
gaat het pas echt winter worden.)*

Vriest het op St. Antonius,
dan doit het op St. Sebastiaan.
Vriest het op St. Antonius
dan dooit het op St. Sebastiaan.
*(Als het op 17 januari vriest,
dan vriest het drie dagen lang.)*

Es mi Lichtmis de zon op 't altaor skènt,
krèdde mar 'nne schraole lente.
Als met Lichtmis de zon op het altaor schijnt
krijgt men maar een schrale lente.
*(Als op 2 februari de zon fel schijnt,
wordt het met het lenteweer niet veel.)*

Mi hallef mèrt spaort de kok de kers.
Met half maart spaort de kok de kaars.
(De dagen gaan weer lengen.)

Réégen op den uurste Paosdag,
gift de koei gebraoje gras.
Regen op de eerste Paasdag,
geeft de koeien gebraden gras.
*(Regent het met Pasen dan belooft het een
droge zomer te worden.)*

Vur St. Jan de stèktijd.
Voor St. Jan de stektijd.
*(Men moet vóór St. Jan, 24 juni Johannes de
Doper, gestekt hebben.)*

Es mi St. Jan de wend ut 't Noorde wèijt,
dan wur 't 'nne heete zomer.
Als met St. Jan de wind uit het Noorden komt,
dan wordt het een hete zomer.
*(Als op de feestdag van St. Jan de wind uit het
noorden komt, kan men een warme zomer
verwachten.)*

Es mi St. Jan de linde bloeit
is teege St. Jacob de rog rijp.
Als met St. Jan de linde bloeit
is tegen St. Jacob de rogge rijp.
*(Als op 24 juni de linde bloeit is op 25
augustus de rogge rijp.)*

Vur St. Jan moette um regen bidde,
nò St. Jan kumt ie vanèiges.
Vóór St. Jan moet je om regen bidden,
na St. Jan komt hij vanzelf.

(Na St Jan gaat het tegen de herfst lopen, dan komt de regen toch wel.)

Es 't regent op 't fist van den H.Zeuvenslaoper, dan regent 't zeuve daage lang aon een stuk. Als het regent op het feest van de H. Zeven-slaper, dan regent het zeven dagen aan een stuk.

(Als het op 27 juni regent, blijft het minstens zeven dagen regenen. Dan wordt kerkelijk de heiligendag gevierd van de heilige Cyrillus van Alexandrië. Op afbeeldingen verkeert hij meestal in gezelschap van andere kerkvaders. Voor het feit dat hij te boek staat als Zeven-slaper is mij niets bekend⁴⁰)

---

⁴⁰ *(Martien Veekens.)* **De Heilige Zeven-slapers van Efeze** (Maximianus, Malchus, Martinianus, Dionysius, Johannes, Seraphinus en Constantinus) waren zeven jonge mannen die in 251 zich vanwege de toenemende geloofsvervolgingen onder keizer Decius in een grot bij Efeze (Turkije; waar Maria eens woonde en stierf) verborgen. Om toch aan etenswaar te komen, ging elke dag een van hen als bedelaar naar de stad voor wat etenswaar. Zo wisten ze tevens hoe het eraan toging. Hun familieleden werden echter onder druk gezet en daarop ging een patrouille soldaten naar de grot. De mannen werden slapend aangetroffen, waarna de achtervolgers de grot dichtmetselden.

In 447 (196 jaar later) werd de grot al dan niet toevallig geopend en men trof de gebroeders fris en vrolijk aan. Zij waren door het binnenvallende licht ontwaakt. Zelf dachten ze maar één nacht te hebben geslapen. Een van hen werd erop uitgestuurd om eten te gaan kopen. Tot zijn verbazing zag hij overal in de stad kruisbeelden en werd de naam van Christus gewoon in het openbaar uitgesproken. Toen hij bij de bakker wilde betalen met een munt uit de tijd van keizer Decius werd hij opgepakt en beschuldigd van het voor zichzelf houden van een verborgen schat. Hij leidde de beschuldigers echter naar de grot waar zijn broers nog steeds zaten. Zij waren omringd door een aureool. De keizer, Theodosius II, hoorde hiervan en haastte zich ook naar de grot. De keizer en de bevolking van Efeze begrepen, dat God de zeven gespaard had, opdat zij met eigen ogen konden aanschouwen, dat het christendom had gezegevierd. Nadat zij van hun opstanding hadden getuigd, sliepen ze voorgoed in.

Petrus en Paulus gaon mi de èrdbizzeme op sjouw.

Petrus en Paulus gaan met de aardbeien op stap.

(Rond 29 juni, de feestdag van St. Petrus en St. Paulus, is de aardbeientijd voorbij.)

Als Margriet pist in het riet, zes weken boerenverdriet.

(Feestdag van St. Margriet op 20 juli)

Regent het op Maria Magdalena, dan regent 't zes weeke aon een stuk.

Regent het op St. Maria Magdalena, dan regent het zes weken aan een stuk.

(Als het op 22 juli regent, dan regent het zes weken aan een stuk)

En: Brengt Magdaleen regen, dan brengt ze weinig zegen

Mi St. Jacob bloeit 't vlas, al is 't òk mar 'n haand lang.

Met St. Jacob bloeit het vlas, al is het ook maar een hand lang.

(Op 25 juli, feestdag van St. Jacobus, staat de vlas in bloei, al is het dan ook nog niet hoog.)

Es 't mi Allerheilige sneuwt, leg dan oewe pels mar klaor.

Als het met Allerheiligen sneeuwt, leg dan uw jas maar gereed.

(Als het op 1 november sneeuwt kan men een strenge winter verwachten.)

Harry Coppens

Zij werden door de kerk tot martelaar verklaard en aangeroepen tegen koorts en ... slapeloosheid. Hun verering dateert al vanaf eind 5^e eeuw. Bij de grot in Efeze (pelgrimsoord) is een basiliek gebouwd. De Zeven-slapersdag wordt in Duitsland gevierd op 27 juni; in Frankrijk, Engeland, Skandinavië en Nederland wordt de gedenkdag gesteld op 27 juli. Deze dag wordt tevens aangemerkt als merkeldag. De Heilige Zeven-slapers zijn sinds 1969 van de heiligenkalender geschrapt.

De naam *zevenslaper* wordt ook gegeven aan de *relmuis*. Deze naam slaat op de zeven maanden (oktober tot mei) durende winterrust van het dier.

HEEMKUNDEKRING ROSMALEN

DANKT ZIJN SPONSORS

- Heijmans Nederland BV
Graafsebaan 13, 5248 JR Rosmalen
- Woningstichting De Kleine Meierij
Weidestraat 2, 5241 CB Rosmalen
- Bouwmans Oliehandel BV
Westeind 3, 5245 NL Rosmalen
- Brasserie Restaurant 'De Coelenborgh'
Schoolstraat 34, 5243 VC Rosmalen
- Van Creij & Van Hoek BV
Huisbergenweg 6, 5249 JR Rosmalen
- Eijkelenburg Dura Bouw BV
Stationsplein 1, 5241 GN Rosmalen
- W. Gloudemans BV
Hintham 117a, 5246 AE Rosmalen
- Sanidrôme Van Grinsven BV
Raadhuisstraat 4c, 5241 BL Rosmalen
- Aann.bedr. P. Hoedemakers en Zn BV
De Grote Elst 40, 5246 JP Rosmalen
- Huijbregts Notarissen
Hoff v. Hollantlaan 5, 5243 SR Rosmalen
- Piels BV
Friezenstraat 7, 5249 JT Rosmalen
- Boek- en Kantoorvakhandel Robben
Molenhoekpassage 23, 5242 CZ Rosmalen
- Hoveniersbedrijf Sequoia
Polluxstraat 4, 5243 XJ Rosmalen
- Foto Stijntjes
Molenhoekpassage 4, 5242 CZ Rosmalen
- Timmers Bouwbedrijf BV
Heikampweg 6, 5249 JX Rosmalen
- Gebr. Voets Weg- en Waterbouw
Vinkenveld 4, 5249 JP Rosmalen
- Café 't Zonneke
Hintham 36, 5246 AC Rosmalen
- Rosmalen Bouw
Saffierborch 32, 5241 LN Rosmalen
- René Holweg Transport BV
Eikenburglaan 9 a-c, 5248 BJ Rosmalen
- Grieks Speciaal Restaurant
Rodenborchweg 35, 5241 VN Rosmalen
- Venrooij Installatie Techniek BV
Heikampweg 3, 5249 JX, Rosmalen
- Ginderzande BV
Raadhuisstraat 51, 5241 BK Rosmalen
- A.C.A. Driessen, Handelskade 11,
5211 TH, 's-Hertogenbosch
- Spar Langenhuysen
Hoogstraat 64, 5241 CT Rosmalen
- Dhr J. Verbiesen
Molenstraat 34, 5242 HA Rosmalen
- Dhr Th. Heijmans
Oude Baan 39, 5242 HT Rosmalen
- Dinos BV
Weidestraat 32, 5142 CB Rosmalen
- Apotheek Rosmalen-Berlicum
Oude Baan 9, 5242 HT Rosmalen
- Haarmode Peter van Wanrooy
Striensestraat 15, 5241 AW Rosmalen
- Soos Satisfaction, Fort Alexanderstraat 31,
5241 XE Rosmalen
- V.H. Infra BV
Postbus 58, 5240 AB Rosmalen
- A.G.H.J. van Zuijlen
Dorpsstraat 41, 5241 EA Rosmalen
- Donatus Ond.Verz.Mij, Hoff van
Hollantlaan 8, 5243 SR Rosmalen
- Horeca Belangen Vereniging Rosmalen
Amstellaan 70, 's-Hertogenbosch
- Dierenspecialzaak v.d. Berg
Oude Baan 3, 5242 HT Rosmalen
- Croonen Adviseurs BV
Postbus 435, 5240 AK Rosmalen
- Linnenbank Elektrotechniek BV
Biestkampweg 15, 5249 JV Rosmalen
- Electro World Verhallen
Verl.v.Meeuwenstr. 2, 5241 TG Rosmalen
- Boundless Business Consultancy, Veemarkt-
kade 8, 5222 AE 's-Hertogenbosch